

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzisková, Valéria Be-
táková, Ján Flindra, Gejza Ho-
rák, Ján Horecký, Ján Kačala,
Ivan Masár, Ján Oravec, Kon-
stantín Palkovič, Matej Pova-
žaj, Jozef Ružička, Anna Rýz-
ková, Ján Sabol, Elena Smieš-
ková

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepka 28

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 15 — ČÍSLO 10

OBSAH

HORECKÝ, J.: Významové vzťahy v sústave termínov . . .	321
MASÁR, I.: Niektoré možnosti koordinácie slovenskej jazykovednej terminológie . . .	325
MLACEK, J.: Z terminologických a štylistických otázok športových textov	333
Terminológia rastlinnej embryológie II	340
Základné názvy z fyziky. Optika	345

Rozličnosti

O nových slovách <i>ekofilm</i> a <i>ekoaktuality</i> . J. Horecký	359
O používaní slova <i>hypertrofia</i> . F. Šimon	360
O slove <i>vyučenec</i> a niektorých nových slovách na <i>-ista</i> . J. Jacko	361
Stanovisko a stanovisko. E. Lukáčová	364
Je kopu roboty. G. Horák	365

Správy a posudky

Zborník referátov o problémoch lingvistickej terminológie. I. Masár	366
Nový dvojязыčný pôdohospodársky slovník. E. Benediková	369
Výťahy z referátov prednesených na VI. európskej hydriárskej konferencii. A. Okáľ	371
Prevzaté slová v publikácii o poradenskej psychológii. E. RISOVÁ	374

Spytovali ste sa

Jaderné alebo jadrové, objemné alebo objemové krmivá? K. Matějová	378
Ordinovať a ambuloval. J. Jacko	378
Dialektový, alebo dialektický? E. Lukáčová	379

KUL TÚRA SLOVA

*Významové vzťahy v sústave termínov**

JÁN HORECKÝ

Pri systematickom spracúvaní, revidovaní a ustaľovaní terminológie v istom vednom odbore je nevyhnutné — ako ukazujú domáce i zahraničné skúsenosti — vychádzať z onomaziologického (pomenovacieho) hľadiska, postupovať od pojmu k termínu. Pri rozhodovaní o konkrétnej formálnej podobe termínu treba vychádzať zo sémantickej štruktúry jestvujúcich slov, resp. pri tvorení nového slova (to býva pomerne zriedkavé) brať do úvahy sémantické zákonitosti tvorenia slov. To znamená, že do pomenovacieho komplexu treba brať len také prvky (slová a morfémy), ktoré niektorými svojimi vlastnosťami odrážajú niektoré vlastnosti pomenúvaného pojmu, resp. niektoré vlastnosti logických predikátov, ktorými je daný pojem vymedzený (Horecký, 1974).

Pri takomto postupe sa v praxi stáva, že niektoré slová alebo ich niektoré sémantické prvky sa vyskytujú v pomenovaní niekoľkých, viac-menej príbuzných pojmov. Pri abecednom usporiadaní terminológie by sa tento jav prejavil tak, že niektoré termíny by sa museli uvádzať ako jednotky s viacerými významami, napr. fonéma: 1. základná jednotka zvukovej stavby jazyka majúca rozlišovaciu platnosť, 2. zväzok dištingtívnych príznakov (Horecký — Rácová, 1979). V inom prípade sa termíny uvádzajú ako osobitné heslá s vhodným

* Tento príspevok (podobne ako aj nasledujúci) je podstatnou časťou referátu predneseného na zasadnutí Medzinárodnej lingvistickej terminologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktoré sa konalo 18.—21. mája t. r. v Kyjeve.

indexom: *príznak*¹ = *syntóm*: vonkajší prejav povahy veci alebo procesu, *príznak*²: fonologická vlastnosť členov protikladu. Teda je to také riešenie, aké býva v jazykových výkladových, prípadne aj prekladových slovníkoch.

Pri systémovom usporiadaní terminológie a jej lexikografickom spracovaní v podobe pojmového slovníka sa fakt, že niektoré pojmy a termíny sa vyskytujú vo viacerých pozíciách, tiež zachycuje číslovaním. Ide o také prípady ako *jazyk 1*, *jazyk 2*, *gradácia 1*, *gradácia 2*, pričom sa však číselným indexom nevyznačuje sémantický vzťah medzi uvádzanými termínmi, ale iba výskyt vo viacerých pozíciách. Tak je to napr. v Slovníku slovanske lingvistické terminologie (SSLT, 1977, 1979).

Treba však zdôrazniť, že v systematickom terminologickom slovníku ani nejde o vyznačovanie sémantických vzťahov slov (takých vzťahov, ako je polysémia, homonymia a synonymia). Uvedené sémantické vzťahy majú zmysel pri semaziologickom postupe, teda napr. pri spracúvaní slovnej zásoby istého jazyka, resp. podjazyka tradičnými lexikografickými metódami. Pri onomaziologickom postupe treba skúmať predovšetkým vzťahy medzi pojmami, napr. nadradenosť, podradenosť, totožnosť, a až v ďalšom stupni paralelné vzťahy medzi termínmi. Preto uvedené vzťahy nie je praktické pomenúvať rovnakými termínmi ako sémantické vzťahy na semaziologickej rovine.

Vzniká tu teda terminologický problém, ako odlíšiť semaziologické vzťahy od onomaziologických. K riešeniu tohto problému možno pristupovať predovšetkým analýzou konkrétneho pojmového a terminologického systému, ako aj spôsobu, ako sa skúmané vzťahy zachycujú v lexikografickom spracovaní tohto systému. Pri svojej analýze vychádzame zo Slovníka slovanske lingvistické terminologie.

V tomto slovníku (a prirodzene, aj v systéme jazykovednej terminológie) sa niektoré obsahovo i formálne rovnaké termíny vyskytujú v dvoch pozíciách. Ako typický príklad možno uviesť termíny *metafora* a *metonymia*, ktoré sa zrejme v totožnom význame používajú v lexikológii (pozícia 4-10-3) i v štylistike (8-8-5-1). Takisto termín *neologizmus* sa uvádza v sústave pojmov lexikologických i štylistických, termín *sponové sloveso* sa uvádza v kapitole o slovných druhoch i v kapitole o syntaxi.

V takýchto prípadoch je rozlíšenie číselným indexom (*metafora 1*, *metafora 2*, *sponové sloveso 1*, *sponové sloveso 2*) skutočne len vyjadrením konvencie, že ak sa termín vyskytuje vo viacerých pozíciách, treba to vyznačiť indexom.

Opačný prípad tvoria také termíny, ktoré síce majú rovnakú formálnu podobu, ale používajú sa v pomerne odľahlých odboroch tej

istej disciplíny. Tak termín *jazyk* sa vyskytuje v kapitolke o všeobecných pojmoch, ako aj v kapitolke o fonetických pojmoch: v prvom prípade ide o jazyk ako systém (*langue*) v druhom prípade o jazyk ako anatomický útvar (*lingua*). Vo výkladovom slovníku by tieto termíny boli uvedené pod heslom *jazyk* ako osobitné významy, v krajnom prípade ako homonymá. No ak sa vychádza od pojmového systému, ide jednoducho o použitie toho istého pomenovania vo viacerých prípadoch. Takéto prípady sa napr. v zoologickej a botanickej nomenklatúre označujú ako *tautonymia* a termíny ako *tautonymá*, t. j. formálne rovnaké pomenovania. V uvedených nomenklatúrach sú *tautonymá* vlastne neprípustné a jestvujúca *tautonymia* sa pri revízii nomenklatúry odstraňuje.

V jazykovednej terminológii sa za *tautonymá* pokladajú nielen také dvojice ako *jazyk* (*langue*) a *jazyk* (*lingua*), ale napr. aj dvojica *čiarka* ako rozdeľovacie znamienko a *čiarka* ako dĺžeň, *šum* ako fonetický jav a *šum* ako komunikačný jav, *zložka* ako pravopisný jav a *zložka* ako prvok binárneho rozkladu. Za *tautonymá* treba pokladať aj termíny ako *gradácia* v stupňovaní a *gradácia* v štylistike (*klimax*), *norma* a *úzus* v oblasti jazykovej kultúry a *norma* a *úzus* v teórii L. Hjelmsleva, podobne *figúra* v štylistike a *figúra* u Hjelmsleva.

Pomerne častá je medziodborová *tautonymia*. Napr. dvojica *subjekt* v logike a *subjekt* (podmet) v lingvistike alebo *morfológia* ako náuka o tvaroch v jazykovede, ale aj v anatómii [Horecký, 1980].

Medzi dvoma krajnými prípadmi, totožnosťou typu *metafora* a *tautonymiou* typu *jazyk*, ležia termíny, ktoré sa odlišujú šírkou významu, resp. rozsahom pojmu. Napr. termínom *morféma* sa raz pomenúva lineárny segment slovného tvaru, inokedy len špecifikovaný segment nesúci tvaroslovnú informáciu (teda len gramatická morféma). To isté platí o dvojici *kompozitum* a (vlastné) *kompozitum*.

Sporný je vzťah medzi termínmi ako *deklinácia* (skloňovanie) ako druh ohýbania a *deklinácia* (skloňovanie) ako deklináčny typ, napr. *tretia deklinácia*. Podobný vzťah je aj medzi termínmi *konjugácia* (časovanie). Významová blízkosť a z toho vyplývajúca možnosť chápať význam „typ“ ako posunutý by nasvedčovali tomu, že ide o jedno slovo, ale o viacvýznamovosť termínu *deklinácia*, najmä v porovnaní so zreteľnou *tautonymiou* v dvojici *deklinácia* (skloňovanie) a *deklinácia* (odchýlka, napr. v názve *magnetická deklinácia*). Ale z onomaziologického hľadiska ide o *tautonymiu*, pravda, vyjadrenú rozdielnymi definíciami pri rovnakom význame použitých slov.

Logickým protikladom k *tautonymii* je prípad, keď sa ten istý pojem pomenúva dvoma odlišne motivovanými slovami, napr. *sémantéma* — *lexéma*. Takéto riešenie by sme mohli nazvať *heteronymiou*.

V istom zmysle sú heteronymné aj termíny *eufemizmus* — *meliorativum*, lebo v prvom prípade je motívom príznač „dobrý“, v druhom prípade príznač „lepší“. Oveľa častejšia je medzi jazykovú heteronymia, totiž fakt, že v rozdielnych jazykoch majú termíny rozdielnu motiváciu. Napr. proti slovenskej dvojici termínov *vstupný jazyk* — *výstupný jazyk* je v angličtine *source language* — *target language* s motiváciou „zdroj“, resp. „cieľ“. V SSLT je aj dvojica slov. *arbitrérnosť* — poľ. *konwencjonalność* (Masár, 1981).

Pomerne často sa pre jeden pojem uvádzajú a používajú dva termíny (niekedy i viac). Z hľadiska semaziológie to je zrejme synonymia, ale z hľadiska onomaziológie zase istý druh heteronymie. Pri abecednom usporiadaní sa takéto termíny uvádzajú napr. so znamienkom rovnosti [*jednotné číslo* = *singulár*], pri systémovom usporiadaní, ako je to napr. v SSLT, stačí variantné termíny uvádzať za čiarkou, resp. pri viacslovných termínoch variantné časti v zátvorke: *odporovacia* (*adverzatívna*) *spojka*. Vzťahy medzi variantnými termínmi môžu byť rozličné: raz ide o takmer totožné, a teda rovnako oprávnené podoby, inokedy sa môže ako variant uvádzať školská podoba proti vedeckej, odporúčaná popri tradičnej, neodporúčaná alebo nesprávna proti prijímanej (SSLT, 1977). Isté typy termínov sa pritom môžu ešte osobitne graficky označovať, napr. nesprávne alebo neodporúčané v zátvorkách, odlišným typom písma a pod.

Prirodzene, že jestvujú aj také termíny, ktorými sa pomenúvajú odlišné pojmy. Tento vzťah možno označiť ako rozdielnosť.

Ak by sme na zvýraznenie vzťahov medzi termínmi v sústave pojmov istého vedného odboru (v našom prípade jazykovedy) použili spôsob zavedený v prácach E. Wüster (Wüster, 1979), dostali by sme pomerne jednoduchú a symetrickú schému. Pritom však postupujeme nie od pomenovania, ako je to u Wüster, ale od pojmu a pre túto pojmovú, resp. definičnú zložku zavádzame symbol Δ (popri symbole $\square$ pre formu a $\circ$ pre obsah):

totožnosť	$\Delta - \circ - \square$	metafora
tautonymia obsahová	$\Delta - \circ > \square$	jazyk {langue} jazyk {lingua}
pojmová	$\Delta > \circ - \square$	deklinácia deklinácia
heteronymia obsahová	$\Delta < \circ - \square$	lexéma sémantéma
variačná	$\Delta - \circ < \square$	aspirácia prídych
rozdielnosť	$\Delta - \circ - \square$	slovo veta

Rozbor terminologického systému jedného vedného odboru z hľadiska onomaziológie, teda z hľadiska pomenovacieho procesu ukazuje, že treba brať do úvahy tri základné zložky: vymedzenie pojmu a jeho miesta v danej sústave, obsahovú stránku používaných slov a napokon ich formálnu podobu. Z analýzy týchto vzťahov vyplýva nielen potreba aj terminologicky rozlíšiť semaziologické termíny *polysemia*, *homonymia*, *synonymia* a paralelné onomaziologické termíny *tautonymia*, *heteronymia* a *variantnosť*, ale aj zhoda so semiotickou analýzou základných sémantických vzťahov. Podobne ako znak nemožno stotožňovať so slovom, lebo znakom môže byť slovo, význam slova i spojenie slov, tak aj termínom môže byť slovo, istý významový prvok slova alebo spojenie slov (Horecký, 1981).

*Jazykovedný ústav Ľudovita Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA:

HORECKÝ, J.: Základné problémy terminológie. *Kultúra slova*, 8, 1974, s. 129 — 132.

HORECKÝ, J.: Vztah jazykovednej terminológie k terminológii iných vedných odborov In: GUSLI Rapportier 1. Contemporary Problems in Linguistic Terminology. Collection of Papers — Aktuálne problémy po lingvistickej terminológii. Sborník referátov. Göteborg, Department of Slavic Studies of the University of Göteborg 1980, s. 65—71.

HORECKÝ, J.: Semiotické aspekty sémantiky. In: *Jazykovedné štúdie*, 16, 1981. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV 1981, s. 13—15.

MASÁR, I.: Niektoré možnosti koordinácie slovanskej jazykovednej terminológie. *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 325—333.

Slovník slovanské lingvistické terminologie. Slovar slavianskoj lingvističeskoj terminologii. Dictionary of Slavonic Linguistic Terminology. Red. A. Jedlička. Praha, Academia, 1. zv. 1977, 553 s., 2. zv. 1979, 483 s.

WÜSTER, E.: Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. Wien — New York, Springer — Verlag 1979. 145 + 70 s.

Niektoré možnosti koordinácie slovanskej jazykovednej terminológie

IVAN MASÁR

1. Základné predpoklady na uvažovanie o koordinácii slovanskej jazykovednej terminológie sa splnili vydaním reprezentatívnej terminologickej práce, akou je nepochybne *Slovník slovanské lingvistické*

terminologie (ďalej SSLT). Z funkcií, ktoré sami zostavovatelia pripisujú tomuto slovníku, spomínajú sa v úvode diela tieto: 1. registrujúca a informatívna funkcia, 2. stabilizačná, príp. normalizačná funkcia, 3. stimulačná funkcia, 4. koordinačná funkcia. Za základné sa pokladajú registrujúca a informatívna funkcia. Okrem toho je tento slovník dobrým východiskom na konfrontačné štúdium slovanskej jazykovednej terminológie — to je jeho implicitná funkcia. Slovník umožňuje skúmať typické črty jednotlivých slovanských terminológií, blízkosť alebo rozdielnosť navzájom porovnávaných terminológií, motivačné prvky pri tvorení termínov z vlastných zdrojov ap. Konfrontácia môže postupovať rozličnými smermi, zdá sa však, že konfrontácia zacielená na koordináciu slovanskej jazykovednej terminológie by sa mala sústrediť najmä na zisťovanie zhôd a rozdielov v prevzatých a domácich termínoch (prípadne aj v štruktúre jednotlivých termínov) a na zisťovanie motivačných prvkov domácich (neprevzatých) termínov.

1.1. Medzi spomenutými funkciami slovníka nie sú harmonicky vyvážené vzťahy. Napríklad stabilizačná a koordinačná funkcia sa môžu javiť ako protirečivé, ak sa vec chápe tak, že stabilizácia je upevňovanie stavu v konkrétnej národnej jazykovednej terminológii a že, koordináciou sa potenciálne smeruje k zmenám vyplývajúcim z konfrontácie, resp. umožňovaným konfrontáciou. Koordinácia môže teda na jednej strane pôsobiť destabilizačne, ale z druhej strany aj koordinačné zásahy smerujú k stabilizácii nového stavu.

Koordinácii slovanskej jazykovednej terminológie treba venovať pozornosť z pragmatických dôvodov. Je známe, že medzi slovanskými jazykmi sú značné rozdiely aj v základných gramatických termínoch, takže aj slavista, ktorý bežne číta umeleckú literatúru alebo publicistiku v druhom slovanskom jazyku, môže mať ťažkosti pri čítaní jazykovednej literatúry v tom istom jazyku. Koordinácia je však potrebná aj s ohľadom na svetový jazykový proces podmienený a stimulovaný vedecko-technickou revolúciou. Týmto procesom sa rozumie „rozvíjanie jazyka vo všeobecnosti, resp. jednotlivých jazykov v tom smere, aby sa dali dobre a pohotovo využívať vo vývine spoločnosti a techniky“ (Horecký, 1978 a, s. 258), ale v súvislosti s ním sa poukazuje aj na „tendencie po internacionalizácii a často aj po zjednodušovaní, ktoré vyplývajú zo svetového rozvoja vedy a techniky“ (tamže). Svetový jazykový proces sa okrem iného charakterizuje tým, že „dva svetové jazyky — ruština a angličtina — získavajú postavenie vedúcich jazykov, ale aj tým, že jednotlivé národné jazyky sa postupne prispôbujú potrebám vyjadrovania v období vedecko-technického rozvoja“ (tamže). Pravdaže, aj napriek tlaku, ktorý na všetky národné jazyky vyvíjajú vedúce svetové jazyky (pripomeňme aspoň,

že na vedúce postavenie týchto jazykov vplývajú napospol mimojazykové faktory, najmä materiálny a ekonomický potenciál USA a ZSSR], treba predovšetkým brať do úvahy, že každý jazyk sa rozvíja a obohacuje aj z vlastných zdrojov, že aj popri technickom rozvoji národný jazyk ostáva základným vyjadrovacím prostriedkom v kultúrnom živote príslušného národného spoločenstva najmä vo vzdelávaní a v rozvoji národnej literatúry.

Tieto dva faktory — tlak vedúcich jazykov a rozvoj národného jazyka a kultúry podľa vlastných potrieb a z vlastných zdrojov — ukazujú, že koordinácia slovanskej jazykovednej terminológie bude zložitá úloha, že problémy vyplývajúce z napätia na osi internacionálne — nacionálne možno riešiť len po veľmi starostlivej úvahe. V nijakom prípade to nemá byť násilne vymáhaná alebo jednostranná orientácia smerom k internacionálnemu, lež citlivý prístup k potrebám konkrétnej národnej terminológie. S ohľadom na to sa aj nasledujúca analýza vybraných terminologických položiek chápe ako námet na ďalšie uvažovanie, ako hľadanie možností koordinácie, rozhodne nie ako jej naliehavé vymáhanie. Situácia v jednotlivých národných terminológiách je totiž výsledkom vývinu konkrétneho slovanského spisovného jazyka, v novšom období isteže aj výsledkom uvedomelej regulujúcej práce jazykovedcov, preto by sa nemala destabilizovať nijakými násilnými zásahmi. Podmienky tohto vývinu — interné jazykové a vonkajšie mimojazykové — boli v minulosti a v podstate sú aj v súčasnosti pre každý slovanský jazyk dosť špecifické, preto ani tempo, ani výsledky nie sú celkom rovnaké napriek príbuznosti slovanských spisovných jazykov.

2. V súvislosti s koordináciou sa žiada pripomenúť, že už zbežnou konfrontáciou sa dá zistiť, že v jazykovednej terminológii slovanských jazykov je dosť široká vrstva termínov s grécko-latinským základom. Spravidla ide o termíny pomenúvajúce všeobecné pojmy a o termíny týkajúce sa nových lingvistických smerov a metód. Termíny *diglosia*, *invariant*, *homonymizácia*, *dehomonymizácia*; *fenotyp*, *genotyp*, *komutácia*, *substitúcia* a i. vyskytujú sa v príslušnej hláskovej podobe vo všetkých slovanských jazykoch, pričom pri nich nejstávajú paralelné domáce termíny. Ale rovnaká situácia je aj pri mnohých termínoch z ďalších systematických okruhov (porov. napr. termíny *ligatúra*, *nomenklatúra*, *publicistický štýl* atď.). To je znak pravidelného rozloženia istých prvkov v terminológii jednotlivých jazykov, teda istej symetrickosti terminológie (ide o symetrickosť v rozložení termínov v SSLT). Nápadnú symetrickosť pozorovať napr. pri termínoch *bilingvizmus*, *trilingvizmus* v tom, že vo všetkých slovanských terminológiách sa k týmto prevzatým termínom ustálili aj kalkované podoby. Takéto prípady symetrie sú dokladom akejsi samovoľnej

(spontánnej) koordinácie. Spomíname ich najmä preto, že pri koordinácii asymetrických terminologických položiek môžu sa využiť ako potenciálny koordináčny model.

2.1. Vysokú mieru symetrickosti majú však aj mnohé neprevzaté termíny. Zo systematického okruhu zvuková stránka jazyka sú to napr. termíny *krátkosť*, *dĺžka*, zo systematického okruhu grafická stránka jazyka termíny *krúžok*, *háčik* a ďalšie. Pri takýchto termínoch niet predpokladu na koordináciu v tom zmysle, žeby sa k nim priradili internacionalizmy. Jedna z príčin je v tom, že vo všetkých národných jazykoch nie sú na koordináciu vecné predpoklady (napr. termín *krúžok* je potrebný len v češtine), ďalšia v tom, že termíny uvedeného typu sa utvorili tzv. sémantickým spôsobom, t. j. pomenovacia potreba sa uspokojila tak, že sa jednoducho použili domáce slová jestvujúce v spisovnom jazyku. Ide tu vlastne o jav, keď slovo patrí do všeobecnej slovnej zásoby spisovného jazyka a zároveň do špeciálnej sféry jazyka vedy. V terminologickej teórii sa tento jav charakterizuje ako „realizácia rozličných typov informácie v závislosti od vzťahu slova k bežnému alebo vedeckému pojmu“ (Danilenko, 1977, s. 23). Pri termínoch vzniknutých sémantickým spôsobom tvorenia ide často aj o zhodu s neslovanskými jazykovednými termínmi (porov. angl. *length*, nem. *Länge*, fr. *longueur* a slov. *dĺžka*).

2.2. Symetrickosť neprevzatých termínov nebýva však rovnakej kvality. Pri termínoch *krátkosť*, *dĺžka* máme do činenia s úplnou motivačnou zhodou (keby nebolo potrebné brať do úvahy rozmanitosť hláskového zloženia týchto termínov v jednotlivých slovanských jazykoch, mohlo by sa hovoriť aj o formálnej zhode), pri termínoch *krúžok*, *háčik* ide iba o motivačnú blízkosť. V terminologickej položke *krúžok* sa slovanská jazykovedná terminológia rozdeľuje na dve skupiny: väčšiu skupinu reprezentujú termíny s významovým prvkom „ploška ohraničená kružnicou“ (porov. slov. *krúžok*, rus. *kružoček*, ukr. *kružecok*, bielor. *kružok*, maced. *kruže*, srbochorv./chorvátsky-srb. *kružje*, slovin. *krožec*), menšiu skupinu tvoria obrazné termíny s významovým prvkom „malý predmet okrúhleho tvaru umožňujúci pohyb vozidiel, strojov ap.“ (porov. poľ. *kółeczko*, hornoluž. /dolnoluž. *kolesko*, bulh. *kolelce*). Zdá sa, že ani v takýchto prípadoch nie je potrebné uvažovať o koordinácii.

2.3. Z hľadiska motivácie je zložitejšia situácia pri termíne *mäčček* (čes. *háček*). Jednu skupinu tvoria termíny s významovým prvkom „malý nástroj na zachytávanie, pripevňovanie“ (porov. poľ. *haczyk*, hornoluž. *hóčka*, rus. *gaček*, ukr. *gaček*, bielor. *gačak*, srbochorv./chorvátsky-srb. *čaček*), druhú skupinu obrazné termíny s významovým prvkom „konštrukcia pokrývajúca stavebný objekt“ (porov. poľ. *daszek odwrócony*, slovin. *strešica*) a napokon obrazné termíny moti-

vované podobnosťou s vtákom {porov. dolnoluž. *kokula*, rus. *птичка*, bulh. *kukička*, maced. *kukačka*, srbochorv./chorvátskyosrb. *kukica*}. V tejto terminologickej položke stojí osamotene slovenský termín *mäkčeň*, ktorým sa slovenská terminológia vzdaluje od ostatných slovanských terminológií. Treba však povedať, že na rozdiel od obrazných a rozmanite motivovaných termínov slovenský termín *mäkčeň* ako jediný vystihuje funkciu tohto diakritického znamienka. Aj v takýchto prípadoch sa odкрývajú isté možnosti koordinácie. Popri termíne *mäkčeň* mohol by sa pripustiť v slovenskej terminológii ako synonymum termín *háčik*, ktorý sa koniec koncov ako zriedkavý uvádza v lexikografických prácach (pozri heslo *háčik* v Slovníku slovenského jazyka I, s. 449), čím by sa slovenská terminológia zbližila s tými terminológiami, ktoré majú pre toto diakritické znamienko termín motivovaný nástrojom na zavesenie. A keďže takýchto terminológií je väčšina, núka sa ďalej možnosť preskúmať, či sa dajú utvoriť termíny s tou istou motiváciou aj v ostatných slovanských jazykoch.

2.4. Konštatovalo sa už, že mnohé prevzaté termíny sú rovnomerne rozložené vo všetkých slovanských jazykoch, takže v tomto zmysle možno hovoriť o istej symetrickosti slovanskej jazykovednej terminológie. Lenže pre úvahy o koordinácii terminológie sú zaujímavé práve prípady, kde takejto symetrickosti niet, a tie sa aj žiada analyzovať. Asymetrickosť v spomenutom zmysle vykazuje napríklad termín *arbitrérnosť*. Tento termín zo systematického okruhu všeobecných jazykovedných termínov prevzali v príslušnej hláskovej adaptácii viaceré terminológie, medzi nimi česká, slovenská, lužická, bulharská, macedónska aj slovinská. V poľštine je jeho ekvivalentom podoba *konwencjonalność*, teda termín utvorený z iného odvodzovacieho základu. Vo východoslovanských jazykoch sú jeho ekvivalentmi termíny utvorené z domácich základov (v ruštine *произвольность*, v ukrajinčine *довільність*, bieloruština nemá nijaký ekvivalent) a slovinčina má popri prevzatom termíne *arbitrarnost* aj domáce synonymum *poljubnost*. Internacionalizačným tendenciám by sa dalo vyjsť v ústrety akceptovaním termínu *arbitrérnosť* ako synonyma v tých terminológiách, kde sa ustálili iba domáce ekvivalenty alebo ekvivalenty z iných odvodzovacích základov. Aj termín *arbitrérnosť* má totiž výrazné črty internacionalizmu (porov. angl. *arbitrariness*, fr. *arbitraire*).

2.5. Asymetrickosť iného druhu predstavuje terminologická položka *adresát*. Pri tomto termíne sa na druhom mieste uvádzajú aj domáce synonymá vo všetkých slovanských jazykoch okrem lužickej srbčiny a srbochorvátčiny; v poľštine sa prevzatý termín uvádza v zátvorke za domácou podobou *odbiorca*, ukrajinčina má zasa dva prevzaté termíny (*adresát*, *recipijent*). V takýchto prípadoch by sa koordináčn

úsilie mohlo sústrediť na doplnenie domácich termínov, ale vo väčšej miere azda na preskúmanie toho, či by sa v jazyku, ktorý sa preferovaním domáceho termínu izoluje od ostatných slovanských terminológií, nemohol prevzatý termín uprednostniť ako základný, a to v záujme medzislovanskej aj internacionálnej koordinácie terminológie.

2.6. Z hľadiska koordinačných možností je iná situácia ako v predchádzajúcich prípadoch pri termíne *titla* (grafické označenie skratky) patriaceho do systematického okruhu grafická stránka jazyka. V príslušných hláskových obmenách sa termín *titla* ustálil vo všetkých slovanských jazykoch okrem lužickej srbčiny, kde sa kodifikovala dvojslovná podoba *abrewiaciske znamješko* [porov. aj poľ. *znak skrócenia*, nem. *Abbreviationszeichen*], resp. čiastočne aj okrem poľštiny, kde sa podoba *titel* pripúšťa iba ako synonymum základného dvojslovného termínu *znak skrócenia*. Koordináciu by bolo možné usmerniť tak, že v tom jazyku, ktorý je v istej terminologickej položke osihoťený, treba preskúmať možnosť prijať ako synonymum termín kodifikovaný vo väčšine slovanských jazykov, najmä ak v nich ide o prevzatý termín nadobúdajúci ráz internacionalizmu (pripomeňme, že angličtina a francúzština majú podobu *titlo*). Inými slovami rozhodnúť, či je prijateľné také riešenie, ako má poľština. V analogických prípadoch sa koordináciou môže doceliť úplná internacionalizácia konkrétnej terminologickej položky.

2.7. Osobitné koordinačné možnosti poskytuje ďalší termín zo systematického okruhu grafická stránka jazyka — termín *trema* (dve bodky). Slovanské jazykovedné terminológie sa v tejto položke rozdeľujú na troje: terminológie s prevzatým jednoslovným názvom (patrí sem česká, slovenská, ruská, lužická, macedónska a srbochorvátska terminológia), terminológie s domácim dvojslovným názvom (poľská, ukrajinská a bieloruská terminológia) a napokon terminológie s prevzatým aj synonymným domácim termínom (bulharská a slovinská terminológia). V takýchto prípadoch by bolo možné koordináciu orientovať v dvoch smeroch: podľa možnosti pripustiť prevzaté termíny (zhodou okolností opäť nadobúdajúce ráz internacionalizmov — porov. fr. *trema*, nem. *Trema*) ako synonymné v tých terminológiách, kde sa ako základné ustálili dvojslovné domáce termíny, a naopak pripustiť ako synonymá dvojslovné termíny tam, kde je základným termínom prevzaté slovo, t. j. doceliť stav, aký je v bulharčine a slovinčine. Výsledkom by bola medzislovanská koordinovanosť príslušnej terminologickej položky a zároveň jej internacionalizácia. Možno hneď poznamenať, že zo slovenskej strany niet prekážok pripojiť k termínu *trema* ako synonymum termín *dve bodky*, pretože táto podoba sa široko využíva v školskej praxi spravidla na opis označe-

nia fonémy *ä* (= *a* s dvoma bodkami). V zhode so živou školskou praxou zaznačuje termín *dve bodky* aj školská terminologická príručka [Horecký — Rácová, 1979, s. 36, 145].

2.8. Zastúpenie prevzatých a domácich termínov v jednotlivých terminológiách možno sledovať v každom systematickom okruhu, pričom konfrontáciou sa dajú odkryť aj iné vzťahy medzi domácimi a prevzatými termínmi, ako sme zistili krátkou analýzou vybraných termínov, a teda aj ďalšie predpoklady na koordináciu slovanskej jazykovednej terminológie. Iba upozorňujúco uvádzame, že z koordinačného hľadiska je pozoruhodná situácia pri terminológii dištinktívnych vlastností foném. Pri termínoch *konsonantnosť*, *konsonantický*, *nekonsonantnosť*, *nekonsonantický* je v slovanských terminológiách jednotnosť — vo všetkých slovanských jazykoch sa táto vlastnosť fonémy pomenúva tým istým prevzatým termínom. Naproti tomu pri termínoch *kompaktnosť*, *kompaktný*, *difúznosť*, *difúzny* úplnej jednoty niet. V poľskej terminológii sa termín pre vlastnosť kompaktnosti neuvádza, SSLT zaznačuje iba domáce adjektíva *skupiony*, *nieskupiony* ako ekvivalenty východiskových adjektív *kompaktný*, *niekompaktný* a pri termínoch *difúzny*, *difúznosť*, *niedifúzny*, *niedifúznosť* sa opäť v poľskej terminológii neustaľujú názvy vlastností, lež iba domáce a prevzaté adjektíva (*rozproszony*, *dyfuzijny*, *nierozproszony*, *niedyfuzijny*). Na terminológii dištinktívnych vlastností je zaujímavé aj to, že vlastnosti, ktoré sa v anglickej terminológii pomenúvajú termínmi *tense*, *lax*, *voiced*, *voiceless*, *unvoiced* (teda nie termínmi grécko-latinského pôvodu), sa vo všetkých slovanských jazykoch pomenúvajú domácimi termínmi s rozdielnou motiváciou, napr. slov. *znelosť*, poľ. *dźwięczność*, luž. *spěwnosć*, rus. *звонкость* atď. (pozri Masár, 1978, s. 374—375). Potenciálny koordinačný zásah by tu spočíval v doplnení chýbajúcich termínov do poľštiny, aby aj v doplnení termínov *sonórnosť*/*nesonórnosť* do všetkých slovanských jazykov, keďže domáce termíny majú rozličnú motiváciu. Oporu pre ustálenie termínov *sonórnosť*/*nesonórnosť* vidíme v termínoch z toho istého systematického okruhu vyskytujúcich sa v niektorých východoslovanských jazykoch (porov. ukr. *ознака сонорности*, bielorus. *прызнак санарнасці*).

2.9. Z koordinačného hľadiska je zaujímavá situácia pri termíne *redundantnosť*. Niektoré terminológie, medzi nimi ruská, ukrajinská a bieloruská, majú na pomenovanie príslušného pojmu iba domáce termíny, v ďalších terminológiách (patrí medzi ne česká, slovenská, bulharská, macedónska, lužická, srbochorvátska/chorvátskosrbská a slovinská terminológia) tento pojem sa pomenúva prevzatým aj domácim termínom. Okrem toho sa v češtine, slovenčine, bulharčine a macedónčine ustálili tri, v slovinčine dokonca štyri synonymá (dve

prevzaté a dve domáce). Lexikálna variabilita prejavujúca sa istým počtom synonym je zaiste potrebnou vlastnosťou rozvinutého spisovného jazyka, no v oblasti terminológie, kde sa postulovala zásada jeden pojem — jeden termín, nie sú veľmi vítané synonymá, najmä nie celé synonymické rady. V takýchto prípadoch by sa koordinácia mala sústrediť na dva okruhy problémov: a) uvažovať o možnosti kodifikovať ako synonymné aj prevzaté termíny v tých jazykoch, kde sa ustálili len domáce termíny, keďže prevzaté termíny sú internacionalizmy; b) uvažovať o možnosti redukovať synonymické rady ako terminologickú záťaž; redukcia by sa mohla uskutočniť tak, aby v konkrétnej terminologickej položke zostal v každom jazyku len jeden prevzatý a jeden domáci termín. Pri koordináčnych zásahoch do synonymických radov však v zásade platí dávnejšie odporúčanie, že sa má uprednostniť internacionálny termín, najmä ak je kratší ako národný, t. j. ak obsahuje menší počet morfém.

3. Z parciálnej sondy, ktorú predstavujú vybraté a v krátkosti analyzované termíny, možno pre potreby koordináčného programu slovenskej jazykovednej terminológie urobiť niektoré zovšeobecňujúce závery, pretože analyzované termíny okrem typu *háčik*, *trema* nie sú jednotliviny, ale reprezentujú väčšie alebo menšie skupiny termínov, v ktorých je z hľadiska koordinácie ten istý stav ako pri analyzovaných termínoch.

K zovšeobecňujúcim záverom patrí konštatácia o symetrickosti mnohých prevzatých aj domácich terminologických položiek, pričom sa ako symetrické chápu aj termíny s totožnou alebo aspoň blízkou motiváciou, nielen termíny s totožnou formálnou štruktúrou. Okrem toho sa symetrickosťou rozumie aj stav, keď popri prevzatom termíne jestvujú vo všetkých terminológiách domáce podoby, spravidla kalky, a popri domácich termínoch zasa prevzaté termíny. Tieto prípady môžu byť analogickým štandardným modelom (termín prevzatý od Danilenkovej — Skvorcova, 1981, s. 14) pri koordinácii asymetrických terminologických položiek, ktoré sú najvlastnejším predmetom koordinácie. Koordináciu treba sústrediť najmä na tie prípady, keď je konkrétny termín v súbore slovanských termínov istým spôsobom osamotený, napr. keď ide o úplne odchodnú motiváciu, keď domáci termín konkrétnej národnej terminológie stojí proti prevzatým termínom v ostatných terminológiách, alebo naopak prevzatý termín stojí proti domácim termínom, keď prevzaté termíny majú v jednotlivých terminológiách rozličné slovotvorné formanty alebo odvodzovacie základy ap.

Cieľom koordinácie má byť tesnejšia vzájomná zomknutosť slovanských terminológií (medzislovanská koordinácia) a v intenciách svetového jazykového procesu ešte intenzívnejšie zapojenie slovanských

jazykovedných terminológií do internacionalizácie a unifikácie terminológie (podrobnejšie Horecký, 1978 b, s. 321). Pravdaže, koordináciu zacielenú na internacionalizáciu terminológie nemožno uskutočniť naraz, ani ju nemožno nariadiť. Treba tu postupovať citlivo a opatrne. V každom prípade si koordináciu treba predstaviť ako dobrovoľný akt uskutočnený na prospech tej-ktorej národnej terminológie a v záujme používateľov tejto terminológie.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

DANILENKO, V. P. — SKVORCOV, L. I.: Lingvističeskije problemy uporiadočeniija naučno-techničeskoj terminologii. Voprosy jazykoznanija, 1981, č. 1, s. 7—16.

DANILENKO, V. P.: Russkaja terminologija. Opyt lingvističeskogo opisanija, Moskva, Nauka 1977. 243 s.

HORECKÝ, J. (1978 a): Jazyk v období vedecko-technického rozvoja. Kultúra slova, 12, 1978, s. 257—260.

HORECKÝ, J. (1978 b): O internacionalizácii a unifikácii terminológie. Kultúra slova, 12, 1978, s. 321—324.

HORECKÝ, J. — RÁCOVÁ, A.: Slovník jazykovedných termínov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.

MASÁR, I.: Slovník slovanské lingvistické terminologie I. Slovenská reč, 43, 1978, s. 372—375 (rec.).

Slovník slovanské lingvistické terminologie I. Red. A. Jedlička. Praha, Academia 1977. 592 s.

Slovník slovenského jazyka. I. zv. A—K. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 832 s.

Z terminologických a štylistických otázok športových textov

JOZEF MLACEK

Je trochu paradoxné, že napriek značnej rozšírenosti športovej publicistiky (napr. športové rubriky existujú vo väčšine novín) a obľúbenosti športových debát u veľkej (najmä mužskej) časti nášho jazykového spoločenstva sa naša jazykoveda len sporadicky zaoberala jazykovými alebo štylistickými otázkami týchto jazykových prejavov. Existuje síce veľký rad drobných poznámok o jednotlivostiach,

existujú viaceré terminológie jednotlivých športových odvetví, ale systematickejší pohľad na jazykovú a štylistickú úroveň prejavov so športovou tematikou donedávna stále chýbal. V takýchto súvislostiach je článok I. Masára *Niektoré črty jazyka a štýlu športovej publicistiky* [1981] vítanou zmenou spomínaného stavu. Autor v ňom síce sleduje len oblasť športovej publicistiky, ale aj tak prináša mnohé závažné zistenia, ktoré majú širšiu platnosť pre všetky jazykové prejavy so športovou tematikou. Práve takýmto smerom chceme upriamiť svoju pozornosť v tomto príspevku.

V minulosti sa výrazy zo športovej oblasti hodnotili zvyčajne iba na osi *spisovný výraz* — *slangový výraz*. Takýto prístup je však trochu úzky. Zmenila a rozšírila sa sféra športovej komunikácie, a tak aj posudzovanie konkrétnych prípadov sa stáva zložitejším. Súčasný rozvoj telovýchovného a športového hnutia vyvolal zreteľnú štýlovú diferenciaciu aj v tejto sfére jazyka. Dnešné jazykové prejavy so športovou tematikou bývajú štylisticky rôznorodé. Už tu nie je iba športová publicistika a bežné športové debaty, ale sú tu aj texty s inou štylistickou charakteristikou. Možno tu nájsť vlastne všetky základné funkčné štýly a ich žánre. Športovú tematiku mávajú:

a) publicistické prejavy: Oblasť športovej publicistiky je veľmi rozmanitá a žánrovo bohato členená (porov. aj Masár, tamže); bežné sú športové správy, komentáre, reportáže, ale aj úvodníky, fejtóny, interview atď.;

b) náučné prejavy: Existujúce telovýchovné stredné aj vysoké školy si vyžadujú tvorbu učebníc, skript a iných odborných príručiek, ktoré sa síce zo začiatku jazykovo veľmi nelíšili napr. od jazyka športovej publicistiky, avšak zvyšovanie odbornej úrovne jednotlivých disciplín zákonite vedie k terminologizácii istých názvov, k ďalším štylistickým osobitostiam. Prudký rozvoj tejto oblasti si dokonca vynútil známu vnútornú členitosť odbornej sféry na vlastný náučný (vedecký) štýl a popularizačný štýl. Ani táto diferenciacia nie je zanedbateľná pri posudzovaní konkrétnych názvov, resp. iných jazykových prvkov zo športovej sféry;

c) administratívne prejavy: Okolo celého športového a telovýchovného hnutia, okolo každého športového stretnutia alebo zápasu, okolo každého rekordu sa rozvíja príslušná administratívna agenda a tá kladie zasa iné požiadavky na jazykové vyjadrovanie ako predchádzajúce oblasti. Dôležitým faktom je aj tu zreteľná žánrová členitosť;

d) hovorové prejavy: Bežná hovorová komunikácia o športe ostáva aj pri spomínanej štylistickej členitosti športových prejavov jednou z najbohatšie zastúpených oblastí športovej komunikácie.

(V sledovaných súvislostiach nechávame bokom fakt, že sa športová problematika dosť často stáva predmetom umeleckého stvárnenia.

Umelecký text tu môže funkčne využívať postupy a prostriedky zo všetkých ostatných uvedených druhov štýlu.)

Rozličné štýlové vlastnosti jednotlivých uvedených oblastí vedú ku konštatovaniu, že ani v športových jazykových prejavoch nevystačíme vždy iba s jediným pomenovaním, že aj tu často pri sebe stoja terminologické a neterminologické označenia, hovorové názvy, slangové výrazy, ktoré pomenúvajú tú istú skutočnosť. V niektorých štýloch sa takéto diferencované jednotky môžu uplatňovať v texte vedľa seba (I. Masár ukázal na produktivnosť takéhoto postupu v športovej publicistike, resp. v niektorých jej útvaroch; tamže, s. 73–74), kým v iných štýloch pôsobí takýto postup rušivo.

Vychádzajúc z uvedených všeobecných konštatovaní, chceme sa v nasledujúcich poznámkach dotknúť niekoľkých konkrétnych výrazov z niektorých športových odvetví. Pôjde nám najmä o také prípady, kde existuje popri sebe viacero názvov s rovnakým vecným významom a pri ktorých teda vznikajú pochybnosti o ich spisovnosti a štylistickej platnosti.

Začneme rozborom pomenovaní pre *pokutový kop* vo futbale. Popri tomto terminologickom pomenovaní sa v rovnakom význame vyskytujú ešte názvy *jedenástka*, *jedenástmetrový kop*, *penalta*, ako aj opisné vyjadrenie *kop z jedenástmetrovej značky*. Ako zistil I. Masár, športová publicistika využíva všetky uvedené pomenovania danej skutočnosti popri sebe (tamže, s. 74). Vzniká tu pripodzené otázka, ako hodnotiť tento rad pomenovaní v súvislosti s naznačenou štýlovou diferenciáciou jazykových prejavov so športovou (tu futbalovou) tematikou.

Základným pomenovaním je v tomto rade terminologizovaný názov *pokutový kop*. Vedľa neho sa často vyskytuje aj neterminologický názov *jedenástmetrový kop*. Z tejto dvojice sa terminologizoval názov *pokutový kop*, ktorý svojimi vnútornými motivačnými znakmi (pokuta, trest za porušenie pravidiel) odráža motiváciu pôvodného anglického názvu (*penalty*) a pritom korešponduje s analogicky utvoreným termínom *trestný kop*. Pri názve *jedenástmetrový kop* je síce výhodou jednoznačná vonkajšia motivačná charakteristika, ale práve okolo nej boli u bežných používateľov jazyka, ba istý čas aj u odborníkov pochybnosti, či ide skutočne o jedenástmetrový kop, teda o kop zo vzdialenosti 11 metrov od brány. Dlho sa udržiavalo presvedčenie, že ide o vzdialenosť 11 yardov (porov. aj české označenie *desítka*). Kým sa vec vyjasnila, ustálil sa už v našej terminológii futbalu názov *pokutový kop*. Názov *jedenástmetrový kop* možno v súčasnej slovenčine pokladať za neterminologické, ale nocionálne, štylisticky bezpríznakové pomenovanie danej skutočnosti.

Istou nevýhodou obidvoch nocionálnych názvov je v bežnej komu-

nikácii ich dvojslovnosť. Preto neprekvapuje, že najmä v hovorovom štýle a v publicistike sa bežne uplatňuje aj pomenovanie *jedenástka*. V Slovníku slovenského jazyka (I, s. 642) sa síce hodnotí slovo *jedenástka* v tomto význame ako slangové, no zdá sa, že v súčasnej jazykovej praxi slovo *jedenástka* v tomto význame zreteľne oslabilo svoju pôvodnú expresívnosť, a tak ho možno pokladať už za hovorové spisovné slovo. [Napokon takto sa hodnotí tento význam slova *jedenástka* aj na inom mieste v SSJ, pri hesle *penalta*; III, s. 53.]

Opätovne zdôrazňujeme, že ide o hovorové slovo, teda slovo, ktoré zatiaľ nemôže fungovať napr. vo vedeckých, administratívnych a iných knižných textoch (napr. v učebniciach, pravidlách futbalu, v encyklopedickom spracovaní futbalu a pod.). Netreba však zabúdať, že slovo *jedenástka* má aj v tomto význame popri svojich výhodách (jednoslovnosť) aj isté nevýhody, ktoré nedovoľujú uplatňovať ho v terminologickej funkcii. Ide predovšetkým o jeho viacvýznamovosť. Na citovanom mieste SSJ sa uvádzajú štyri významy (dali by sa uviesť aj ďalšie; napr. načierno pálený alkohol sa slangovo označoval istý čas aj ako *jedenástka*, popri *lavórovica* atď.) a iba v samej oblasti futbalu má toto slovo aspoň tri významy: a) hráč s číslom jedenásť, b) jedenástčlenné futbalové mužstvo, c) pokutový kop. Viacvýznamovosť tohto slova je teda zjavnou prekážkou pre jeho terminologizáciu, no na druhej strane korešponduje s istými znakmi hovorového vyjadrovania.

Ďalší jednoslovný názov pre pokutový kop je adaptovaná podoba cudzieho slova *penalta*. Je to spisovné, ale knižné slovo, ktoré nie je celkom vhodným prostriedkom v hovorovom texte. Jeho najvlastnejšou sférou používania je športová publicistika, resp. isté jej žánre (skôr sa uplatní v živej reportáži ako vo vecnom referáte). Podobnú stylistickú charakteristiku možno pripísať aj spomínanému opisnému vyjadreniu *kop z jedenástmetrovej značky*.

V súvislosti s novšou praxou kopat' na konci istých nerozhodných stretnutí [keď sa musí určiť víťaz alebo postupujúci do ďalšieho kola súťaže] jedenástmetrové kopy vzniká v odbornom vyjadrovaní ďalší problém. Základné označenie *pokutový kop*, ako sme už uviedli, je motivované tým, že ide o trest, o „pokutu“ pre mužstvo, ktoré sa previniло proti pravidlám. Práve pre túto okolnosť niektorí odborníci odmietajú označovať spomínané jedenástmetrové kopy na konci stretnutí s nerozhodným výsledkom ako pokutové kopy. V tomto prípade nejde o nijaké porušenie pravidiel, a teda ani o „pokutu“, trest — o pokutový kop. Niekedy sa tu uplatňuje síce zreteľný, ale jazykovo nákladne utvorený názov *kop zo značky pokutového kopu*. Aj tu sa vynára otázka, či nejestvuje nejaká vhodnejšia pomenovacia možnosť.

V hovorových textoch takýto problém nejestvuje, povie sa jednoducho, že sa kopú jedenástky. V odbornom vyjadrovaní však treba hľadať — ako ukázali poznámky o slove *jedenástka* — iné možnosti. Skôr ako sa bude utvárať nejaký nový názov, treba sa zamyslieť nad možnosťou uplatnenia už existujúcich názvov *pokutový kop*, *jedenástmetrový kop* a *penalta*. Ako sa už naznačilo, pri názve *pokutový kop* (a platí to aj o slove *penalta*; angl. *penalty* = trest, pokuta) je prekážkou použitia v tomto novom význame práve už spomínaný motivačný znak. Tu však treba zároveň pripomenúť, že tento motivačný znak nemusí byť zásadnou prekážkou pri používaní výrazu *pokutový kop* aj v tomto novom význame. Ak si totiž uvedomíme, že tento druh kopu má viaceré znaky spoločné s vlastným pokutovým kopom (platia preň napr. rovnaké pravidlá o postavení lopty, o uskutočnení kopu, o postavení brankára na bránkovej čiare atď.), potom vidíme, že sú tu isté predpoklady na uplatnenie názvu *pokutový kop* aj v tomto novom význame. Inú možnosť ponúka spomínané nocio-nálne a pritom neterminologizované označenie *jedenástmetrový kop*, ktoré sa niekedy už vyskytuje v praxi športových redakcií. Jeho výhodou je v týchto súvislostiach to, že nie je motivované „trestom, pokutou“, a tak sa ukazuje tiež ako vhodný prostriedok na pomenovanie „kopu zo značky pokutového kopu“.

Obidve naznačené riešenia tejto novej pomenovacej potreby majú svoje úskalia (pri prvom dôjde k neželanej viacvýznamovosti termínu *pokutový kop*, pri druhom je zasa nebezpečenstvo vzájomného zamieňania príbuzných termínov *pokutový kop* a *jedenástmetrový kop*), avšak aj tak sa javia ako vhodnejšie východiská z terajšej príveľkej rozkolísanosti v tejto sfére vyjadrovania. Všetky ďalšie rozoberané názvy majú pri pokusoch o uplatnenie v sledovanom novom význame zásadné jazykové alebo štylistické nedostatky.

(Aspoň v zátvorke sa po predchádzajúcich poznámkach žiada pripomenúť, že analogické problémy sa vyskytnú v názvosloví ľadového hokeja pri názve *trestné strieľanie*. Aj v ľadovom hokeji sa totiž podľa súčasného hracieho poriadku (resp. organizácie istých súťaží) uskutočňuje trestné strieľanie nielen po závažnom porušení pravidiel, ale aj na konci niektorých stretnutí s nerozhodným výsledkom.)

Prejdime však k niektorým ďalším zaujímavým prípadom, ktoré možno posudzovať v súlade s úvodnými zisteniami.

Tendencia k univerbizovanému vyjadrovaniu je všeobecne v textoch so športovou tematikou veľmi výrazná a jazykové rozborý čiastkových otázok športovej terminológie to vždy zreteľne potvrdzujú. Táto tendencia sa však prejavuje rozličnými spôsobmi a pritom jej výsledky sú zaujímavé aj z vlastného jazykového, aj zo štylistického hľadiska. Dotkneme sa aspoň zaujímavejších prípadov.

V textoch so športovou tematikou je veľmi častý ten typ univerbizácie, pri ktorom určujúci člen viacslovného pomenovania začína zastupovať celé pomenovanie. Napr. vrh guľou — *guľa*, hod diskom — *disk*, hod oštepom — *oštep*, skok do diaľky — *diaľka*, skok do výšky — *výška*, skok o žrdi — *žrd'*. S takýmto skráteným vyjadrovaním sa stretávame najmä v publicistike, a to najmä v takých kontextoch, keď sa uvádza veľa výsledkov za sebou, napr. pri uvádzaní výkonov desaťbojára a pod.

Uvedený pomenovací postup je v športovej komunikácii veľmi bežný, treba však dodať, že nemôže byť univerzálnym spôsobom vyjadrovania. Uvedené vyjadrenie typu *guľa* (miesto *vrh guľou*), *žrd'* (miesto *skok o žrdi*) je zjavne výsledkom determinologizácie a nadobúda platnosť hovorového výrazu. Z toho však plynú evidentné stylistické ohraňovania, pokiaľ ide o využívanie takýchto výrazov v textoch rozličnej povahy. Je to prostriedok, ktorý je vhodný v hovorovom aj publicistickom štýle, ale už nie v odbornej štýlovej oblasti, v administratívnom štýle a pod. V istých prípadoch môže mať takýto pomenovací postup až slangovú platnosť. Porov. získať zlatú medailu — *získať zlatú*.

Iným častým prejavom uvedenej tendencie v športových textoch je vlastná slovotvorná univerbizácia, pri ktorej vznikajú z viacslovných pomenovaní nové jednoslovné pomenovania. Tento typ pomenovaní je dnes bežný v mnohých športových odvetviach. Porov. napr.: *smečiar*, *blokár*, *poliar* vo volejbale, vo futbale *stredopoliar* (=hráč stredú poľa), v atletike *strednotratiar* (bežec na stredných tratiach), *stípliar* (hoci fundujúce slovo sa ešte bežnejšie píše pôvodným pravopisom: *steeple*) a pod. Slová tohto typu sa pôvodne charakterizovali ako expresívne, v súčasnosti sa stávajú základným pomenovaním daných osôb a uplatňujú sa už aj v náučných, aj v administratívnych textoch z tejto oblasti.

Predpokladom značného rozšírenia univerbizovaných pomenovaní je ich zreteľná motivácia. V športovej publicistike, ale niekedy aj v odborných športových publikáciách sa však stretáme aj s takými univerbizovanými názvami, ktoré sú nejasné, prípadne chybné utvorené. Uvedieme tu iba jeden výrečný prípad.

Medzi funkcionármi pretekov napr. v ľahkej atletike, ale aj v gymnastike a v ďalších športoch, kde sa súťaží vo viacerých disciplínach, rozlišujú sa pojmy *hlavný rozhodca* (celých pretekov), *hlavný*, resp. *vrchný rozhodca jednotlivcej disciplíny* a (bežný) *rozhodca*. Na označenie pojmu *hlavný rozhodca jednotlivcej disciplíny* sa v terminológii ustálil názov *vedúci rozhodca*, ale v terminológii gymnastiky sa už (vedľa tohto termínu a v úvodzovkách) uvádza aj názov *vrchník*. Tento názov začínajú v niektorých pripravovaných publikáciách odbornej povahy (napr. Encyklopédia atletiky) autori hesiel, telový-

chovní odborníci, používať už bez úvodzoviek, teda ako neutrálne označenie príslušného pojmu. O slove *vrchník* v takomto význame však treba povedať, že nevyhovuje základným požiadavkám na dobrý termín, ako sú motivačná zreteľnosť, jednoznačnosť atď. Slovo *vrchník* je práve naopak motivačne veľmi neurčité (v našich terminológiách sa bežnejšie uplatňuje na bližšie určenie základného názvu slovo *hlavný*: *hlavný rozhodca*, *hlavný inžinier* atď.), pričom sa utvára pomocou mnohovýznamovej prípony *-ík*. Slovo *vrchník* môže teda fungovať iba ako slangové označenie, nie ako termín. Popri existujúcom termíne *vedúci rozhodca* sa ponúka aj naznačený názov *hlavný rozhodca disciplíny*, ktorý vzniká — v súlade so všeobecnou tendenciou v terminológii — špecifikáciou existujúceho termínu *hlavný rozhodca*. Pravda, obidve pomenovania sú pre bežnú komunikáciu trocha nákladné svojou dvojslovnosťou, resp. až trojslovnosťou. Jednoslovný názov, ktorý by vyhovoval aj terminológii, treba ešte hľadať. Slovo *vrchník* by ním však rozhodne nemalo byť.

Dotkli sme sa tu iba niektorých problémov pri hodnotení jazykovej a stylistickej stránky pomenovaní zo sféry športu a ilustrovali sme ich iba na niekoľkých konkrétnych príkladoch. Napriek tomuto zúženiu sa tu však zreteľne ukázalo, že spojenie vlastného jazykového a stylistického prístupu k športovým výrazom dáva predpoklady jednak na tvorenie ďalších potrebných nových názvov, jednak na posudzovanie už existujúcich pomenovaní. Pri množstve existujúcich športových odvetví a pri veľkej frekvencii početných výrazov z týchto odvetví javí sa analýza ďalších pomenovaní a všetkých jazykových prostriedkov športovej komunikácie ako aktuálna a potrebná činnosť.

*Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava*

LITERATÚRA

MASÁR, I.: Niektoré črty jazyka a štýlu športovej publicistiky. Kultúra slova, 15, 1981, s. 69—79.

Slovník slovenského jazyka I, III. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959; 1963.

Terminológia rastlinnej embryológie II*

aktívna megaspóra

megaspóra, ktorá sa ďalej vyvíja na materskú bunku zárodočného mieška krytosemenných rastlín alebo na materskú bunku samičieho prvorastu nahosemenných rastlín

alveoly

viacjadrové útvary prechodne sa vyskytujúce pri celularizácii samičieho gametofytu nahosemenných rastlín

anatropné vajíčko pozri obrátené vajíčko

antipódy (antipodes) = protistočné bunky

bunky na chalazálnom póle zárodočného mieška umiestnené oproti vajcovému aparátu

archegoniálny komplex pozri zárodočníkový komplex

archegónium pozri zárodočník

bipolárny zárodočný miešok = dvojpólový zárodočný miešok

zárodočný miešok, v ktorom sú bunky vajcového aparátu umiestnené na jednom póle a antipódy zväčša na druhom protifahlom póle

bisporický zárodočný miešok

zárodočný miešok, ktorý vznikol z dvoch megaspór

bitegmické vajíčko pozri dvojobalové vajíčko

brušná kanálová bunka (cellula ventris)

malá bunka v apikálnej oblasti zárodočníka nahosemenných rastlín, ktorá vzniká delením centrálnej bunky a zakrátko degeneruje

centrálna bunka zárodočného mieška

bunka vyplňajúca stred zárodočného mieška, v ktorej sa nachádzajú polárne jadrá a po ich splynutí centrálna jadro zárodočného mieška

centrálna bunka zárodočníka

bunka, z ktorej vzniká v zárodočníku nahosemenných rastlín vajcová bunka a spravidla jedna brušná kanálová bunka

centrálna jadro (angl. secondary nucleus)

jadro centrálnej bunky zárodočného mieška krytosemenných rastlín, ktoré vzniklo splynutím dvoch alebo viacerých polárnych jadier

diáda megaspór

dve bunky, ktoré vznikajú z megasporocyty po heterotypickom delení

diplochlamydické vajíčko pozri dvojobalové vajíčko

dvojjadrový zárodočný miešok

vyvinová fáza zárodočného mieška s dvoma jadrami

* Pod názvom Terminológia rastlinnej embryológie I sme v našom časopise uverejnili termíny z oblasti samičieho gametofytu ako výsledok práce Terminologickej komisie Slovenskej botanickej spoločnosti pri SAV (pozri Kultúra slova, 15, 1981, s. 159—164). Publikovaný terminologický súpis je pokračovaním v tejto práci a obsahuje termíny z oblasti samičieho gametofytu nahosemenných a krytosemenných rastlín. Niektoré termíny (napr. názvy typov tetrad) sú potrebné aj v oblasti samčieho gametofytu.

dvojobalové vajíčko (ovulum bitegmicum, ovulum diplochlamydeum) = **bitegmické vajíčko** = **diplochlamydické vajíčko**

vajíčko obalené dvoma vajčkovými obalmi

dvojpólový zárodočný miešok pozri **bipolárny zárodočný miešok**

endostóm (endostoma)

časť peľového vchodu utvorená vnútorným integumentom

endotel (endothelium) = integumentové tapetum

vnútorná vrstva integumentu s tesne priliehajúcimi bunkami, zvyčajne pretiahnutými v smere kolmom na dlhšiu os zárodočného mieška

exostóm (exostoma)

časť peľového vchodu utvorená vonkajším integumentom

filiiformný aparát

systém rozkonárených submikroskopických výrastkov bunkovej steny synergíd

funikulus pozri pútko

gametofyt

pohlavná generácia s haploidným počtom chromozómov v životnom cykle rastliny

gametogenéza

proces, pri ktorom vznikajú gaméty

haplochlamydické vajíčko pozri jednoobalové vajíčko

hemitropné vajíčko pozri poloobrátené vajíčko

holé vajíčko

vajíčko bez vajčkových obalov

hypostáza (hypostazium)

špeciálna skupina niekoľkých buniek alebo pletivo, ktoré sa diferencuje v chalazálnej oblasti vajíčka medzi zárodočným mieškom a zakončením cievného zväzku

chaláza (chalaza)

bazálna oblasť vajíčka, v ktorej vyúsťuje cievy zväzok z pútko do vajíčka

chalazálna megaspóra

megaspóra, ktorá je v tetráde umiestnená najbližšie k chaláze vajíčka

chalazálny pól zárodočného mieška

pól zárodočného mieška bližšie k chaláze

integument (integumentum) pozri vajčkový obal

integumentové tapetum pozri endotel

izobilaterálna tetráda

štvorica mikrospór alebo megaspór umiestnených v rohoch štvoruholníka

jednoobalové vajíčko (ovulum monotegmicum, ovulum monochlamydeum)

= **monotegmické vajíčko** = **haplochlamydické vajíčko**

vajíčko obalené jedným vajčkovým obalom

jednopólový zárodočný miešok pozri monopolárny zárodočný miešok

kamptotropné vajíčko pozri priečne vajíčko

kampylotropné vajíčko pozri priečne vajíčko

krasinucelátne vajíčko (ovulum crassinucellatum)

vajíčko s mnohobunkovým nucelom, ktorý vzniká delením podpokožkovej parietálnej bunky alebo parietálnej vrstvy buniek

krčné kanálové bunky (cellulae stylidii)

jedna alebo niekoľko buniek v krčku zárodočníka

krčok zárodočníka

horná zúžená časť zárodočníka, cez ktorú preniká peľové vrecúško k vajcovej bunke

lineárna tetráda megaspór

štvorica megaspór usporiadaných v jednom rade

lineárna tetráda mikrospór

štvorica mikrospór usporiadaných v jednom rade

materská bunka megaspór pozri **megasporeocyt**

materská bunka zárodočného mieška = **primárna bunka zárodočného mieška**

vakuolizovaná aktívna megaspóra, z ktorej vzniká zárodočný miešok

materské bunky zárodočníkov (cellulae matriciales archegoniarum)

bunky samičieho gametofytu nahosemenných rastlín, z ktorých vznikajú zárodočníky

megagaméta pozri **vajcová bunka**

megagametofyt pozri **samičí gametofyt**

megaprotálum pozri **samičí prvorast**

megasporeocyt (cellula matricialis megasporarum) = **materská bunka megaspór**

bunka, z ktorej vznikajú megaspóry

megasporogenéza

proces vzniku megaspór

megaspóra

samičí haploidný výtrus, ktorý vznikol meiózou z megasporeocytu

mikropyla (micropyle) pozri **peľový vchod**

mikropylárna megaspóra

megaspóra, ktorá je v tetráde umiestnená najbližšie k mikropyle vajčka

mikropylárny pól zárodočného mieška

pól zárodočného mieška bližšie k mikropyle

mnohopólový zárodočný miešok pozri **polypolárny zárodočný miešok**

monopolárny zárodočný miešok = **jednopolový zárodočný miešok**

zárodočný miešok, v ktorom sú bunky (zväčša iba vajcový aparát) umiestnené na jednom póle

monosperický zárodočný miešok

zárodočný miešok, ktorý vznikol z jednej megaspóry

monotegmické vajčko pozri **jednobaľové vajčko**

nadchalazálna megaspóra

megaspóra, ktorá sa v lineárnej tetráde nachádza medzi chalazálnou a submikropylárnou megaspórou

nucelová čiapočka

pletivo, ktoré vzniká delením apikálnych buniek nucelovej pokožky

nucelová pokožka = **nucelová epiderma**

povrchová vrstva nucela; pri tenuinucelátnych vajčkách zvyčajne jediná súvislá vrstva nucela obaľujúca zárodočný miešok

nucelus (nucellus)

základné diploidné pletivo vyplňujúce vnútorný priestor vajčka, v ktorom sa diferencuje samičí gametofyt

obaľ zárodočníkov (angl. *jackel*)

vrstva buniek, ktorá obaľuje zárodočníky nahosemenných rastlín

obrátené vajčko (ovulum anatropum) = **anatropné vajčko**

vajčko obrátené o 180°, pričom pozdĺžna os nucela je súbežná s pútkom

oosféra pozri **vajcová bunka**

ortotropné vajčko pozri **priame vajčko**

osemjadrový zárodočný miešok

vývinová fáza zárodočného mieška s ôsmimi jadrami pred celularizáciou

peľová komôrka (cella pollinaris)

malý priestor vo vajčku nahosemenných rastlín medzi apikálnou časťou nucela a integumentmi, ktorý vzniká po uzavretí peľového vchodu

peľový vchod (micropyle) = **mikropyla**

otvor v integumentoch vajčka, kadiaľ v procese oplodnenia prenikajú peľové zrná pri nahosemenných rastlinách alebo peľové vrecúška pri krytosemenných rastlinách

perzistentná synergida

synergida, ktorá nedegeneruje pri vstupe peľového vrecúška do zárodočného mieška, ale ostáva ešte dočasne aktívna

polárne jadrá

dve (alebo viaceré) jadrá zárodočného mieška, ktoré splývajú do centrálného jadra zárodočného mieška

poloobrátené vajčko (ovulum hemitropum) = **hemitropné vajčko**

vajčko, v ktorom pozdĺžna os nucela zvierá s pútkom pravý uhol

polyantipodiálne vajčko

vajčko, ktoré má v zárodočnom miešku väčší počet antipód

polypolárny zárodočný miešok = **mnohopólový zárodočný miešok**

zárodočný miešok, v ktorom sú bunky rozmiestnené marginálne na viac ako štyroch miestach

pomocné bunky pozri **synergidy**

postament

skupina buniek hypostázy, ktoré sa rozrastajú do zárodočného mieška a utvoria „podstavec“ pod antipódami

prekřížená tetráda (angl. *decussate tetrad*)

štvorica megaspór alebo mikrospór, v ktorej osi dvojice spór zvierajú navzájom pravý uhol

priame vajčko (ovulum orthotropum) = **ortotropné vajčko**

vajčko so spoločnou osou pútka a nucela

priečne vajčko (ovulum campylotropum, ovulum camptotrum) = **kampylotropné vajčko** = **kamptotropné vajčko**

vajčko, ktorého chalazálna časť zvierá s pútkom pravý uhol, ale jeho mikropylárna časť je ohnutá k semenici

primárna bunka zárodočného mieška pozri **materská bunka zárodočného mieška**

priamne jadro zárodočného mieška = **prvotné jadro zárodočného mieška**

jadro materskej bunky zárodočného mieška (primárnej bunky zárodočného mieška)

protistojné bunky pozri **antipódy**

prvotné jadro zárodočného mieška pozri **primárne jadro zárodočného mieška**
pseudokrasinucelátne vajíčko (ovulum pseudocrassinucellatum)
 vajíčko, v ktorom sa apikálne bunky nucelovej pokožky periklinálne delia
 a utvoria nucelovú čiapočku
pútko (funiculus) = **funikulus**
 stopkovitý útvar, ktorým je vajíčko pripojené na semenicu
samičia gaméta pozri **vajcová bunka**
samičí gametofyt = **megagametofyt**
 samičia pohlavná generácia v životnom cykle rastliny
samičí prvorast [megaprothallium] = **megaprotálum**
 haploidné pletivo vznikajúce z megaspóry, ktoré predstavuje samičí ga-
 metofyt nahosemenných rastlín
semenica (placenta)
 pletivo vnútri semenníka, ku ktorému sa pripájajú vajíčka
sporofyt
 nepohlavná generácia s diploidným počtom chromozómov v životnom cykle
 rastliny
submikropylárna megaspóra
 megaspóra, ktorá sa v lineárnej tetráde nachádza medzi mikropylárnou
 a nadchalazálnou megaspórou
synergidy (synergidae) = **pomocné bunky**
 zvyčajne dve bunky v mikropylárnej oblasti zárodočného mieška, ktoré
 spolu s vajcovou bunkou tvoria vajcový aparát
štádium voľnojadrového delenia megaspóry (angl. *free nuclear period*)
 vývinová fáza, v ktorej z jadra aktívnej megaspóry vzniká sprvu voľno-
 jadrový gametofyt nahosemenných rastlín
štvorjadrový zárodočný miešok
 vývinová fáza zárodočného mieška so štyrmi jadrami
štvorpólový zárodočný miešok pozri **tetrapolárny zárodočný miešok**
tenuinucelátne vajíčko (ovulum tenuinucellatum)
 vajíčko so slabo vyvinutým nucelom redukovaným zväčša iba na jednu
 pokožkovú vrstvu buniek
tetráda megaspór
 štvorica megaspór, ktoré vznikli meiózou z megasporocyту
tetráda v tvare T
 štvorica mikrospór alebo megaspór umiestnených v tvare písmena T
tetraedrická tetráda
 štvorica megaspór alebo mikrospór umiestnená v tvare kocky so zaoble-
 nými hranami
tetrapolárny zárodočný miešok = **štvorpólový zárodočný miešok**
 zárodočný miešok, v ktorom sú bunky umiestnené marginálne v štyroch
 skupinách (napr. zárodočný miešok typu Plumbago)
tetrasporický zárodočný miešok
 zárodočný miešok, ktorý vznikol zo štyroch megaspór
vajcová bunka (oosphera) = **oosféra** = **megagaméta** = **samičia gaméta**
 samičia pohlavná bunka
vajcový aparát
 vajcová bunka a synergidy

vajíčko

mnohobunkový útvar vyrastajúci na plodoliste z placenty, v ktorom sa diferencuje samičí gametofyt vyšších rastlín

vajíčkový obal = integument

bunkový útvar obalujúci nucelus vajíčka

vnútorný vajíčkový obal (integumentum internum) = vnútorný integument

vnútorný obal dvojbalového vajíčka

vonkajší vajíčkový obal (integumentum externum) = vonkajší integument

vonkajší obal dvojbalového vajíčka

zárodočný miešok (sacculus embryonalis)

vrecúškovitý útvar vo vajíčku, v ktorom sa diferencuje vajcová bunka a ostatné bunky samičieho gametofytu krytosemenných rastlín

zárodočník

vrecúškovitý útvar vo vajíčku, v ktorom sa diferencuje vajcová bunka

zárodočnickový komplex = archegoniálny komplex

dva alebo viaceré zárodočníky, ktoré majú spoločný obal

Základné názvy z fyziky*

Optika

geometrická optika = lúčová optika

opis šírenia svetla vychádzajúci z predstavy o postupe svetla pozdĺž svetelných lúčov

optické prostredie

prostredie, ktorým sa môže šíriť svetlo

priehľadné optické prostredie = číre optické prostredie

prostredie, ktorým svetlo prejde ako nerozptýlené

nepriehľadné optické prostredie

prostredie, ktorým svetlo neprejde ako nerozptýlené

priesvitné optické prostredie

prostredie, ktorým prejde svetlo ako rozptýlené

nepriesvitné optické prostredie

prostredie, ktorým svetlo neprejde

farebné optické prostredie

priehľadné alebo priesvitné optické prostredie, ktoré svetlo rôznych vlnových dĺžok neprepúšťa rovnako

svetelný lúč = lúč

čiara, pozdĺž ktorej sa šíri svetlo

* Pod týmto názvom sme uverejňovali súpis fyzikálnych termínov a ich definícií ako výsledok práce názvoslovnej komisie pri Jednote slovenských matematikov a fyzikov SAV (pozri Kultúra slova, 9, 1975, s. 168—173; 10, 1976, s. 343—351; 11, 1977, s. 352—356; 12, 1978, s. 346—354 a 15, 1981, s. 164—175). Publikovaný výber je pokračovaním v tejto práci.

zvázok lúčov

súbor lúčov prechádzajúcich danou plochou

homocentrický zvázok lúčov

zvázok lúčov prechádzajúcich jedným bodom

clona = clonka

časť optického zariadenia, ktorým sa obmedzuje zvázok lúčov

hlavná clona = otvorová clona = apertúrna clona = clona svetelnosti

clona najviac ohraničujúca zvázok lúčov prechádzajúci optickým zariadením

tienidlo

nepriehľadná prekážka vložená do cesty svetelným lúčom

premietacia plocha = zobrazovacia plocha

plocha, na ktorú sa zobrazuje predmet

vlastný tieň

1. neosvetlená časť telesa,

2. priestor za nepriesvitným telesom, do ktorého nepreniknú lúče dopadajúce na teleso

vrhnutý tieň

časť daného telesa nachádzajúca sa vo vlastnom tieni iného telesa

polotieň

1. časť telesa, na ktorú dopadajú lúče iba z časti plošného svetelného zdroja

2. priestor za nepriesvitným telesom, do ktorého dopadajú svetelné lúče iba z časti plošného svetelného zdroja

odraz svetla = reflexia svetla

jav na rozhraní dvoch prostredí, pri ktorom sa časť svetla vracia do prostredia, z ktorého dopadá

lom svetla = refrakcia svetla

jav na rozhraní dvoch prostredí, pri ktorom časť svetla prechádza rozhraním a mení svoj smer

dopadajúci lúč

lúč postupujúci k rozhraniu dvoch optických prostredí

odrazený lúč

lúč postupujúci od rozhrania dvoch optických prostredí po odraze

lomený lúč

lúč postupujúci od rozhrania dvoch optických prostredí po lome

index lomu

veľičina charakterizujúca optické prostredie určená podielom rýchlosti svetla vo vzťažnom prostredí (spravidla vzduchu) a rýchlosti svetla v danom prostredí

absolútny index lomu

index lomu vzhľadom na vákuum ako vzťažné prostredie

relatívny index lomu

veľičina charakterizujúca rozhranie dvoch optických prostredí určená podielom absolútnych indexov lomu prostredia, do ktorého sa svetlo láme a prostredia, z ktorého dopadá

optické rozhranie

rozhranie medzi prostrediami rôznych optických vlastností

lámavá plocha

optické rozhranie, na ktorom nastáva lom svetla

odrazná plocha

optické rozhranie, na ktorom nastáva odraz svetla

opticky redšie prostredie

prostredie, ktoré pri porovnaní s iným prostredím má menší index lomu

opticky hustejšie prostredie

prostredie, ktoré pri porovnaní s iným prostredím má väčší index lomu

zákon odrazu svetla = zákon odrazu

zákon rovnosti uhla dopadu a uhla odrazu a totožnosti roviny dopadu a roviny odrazu pri odraze svetla

zákon lomu svetla = Snellov zákon = zákon lomu

zákon konštantného pomeru sínusu uhla dopadu a sínusu uhla lomu pre dané dve prostredia a totožnosti roviny dopadu a roviny lomu pri lome svetla

kolmica dopadu

priamka kolmá na rozhranie dvoch prostredí v bode dopadu svetelného lúča

rovina dopadu

rovina určená dopadajúcim svetelným lúčom a kolmicou dopadu

rovina odrazu

rovina určená odrazeným svetelným lúčom a kolmicou dopadu

rovina lomu

rovina určená lomeným svetelným lúčom a kolmicou dopadu

uhol dopadu

uhol, ktorý zviaza dopadajúci svetelný lúč s kolmicou dopadu

uhol odrazu

uhol, ktorý zviaza odrazený svetelný lúč s kolmicou dopadu

uhol lomu

uhol, ktorý zviaza lomený svetelný lúč s kolmicou dopadu

lom ku kolmici

lom svetla, pri ktorom je uhol lomu menší ako uhol dopadu

lom od kolmice

lom svetla, pri ktorom je uhol lomu väčší ako uhol dopadu

úplný odraz = totálna reflexia

odraz svetla, pri ktorom je uhol dopadu väčší ako medzný uhol

medzný uhol

uhol dopadu, ktorého zodpovedajúci uhol lomu je pravý

odchýlka lúča = deviácia lúča

uhol medzi smermi dopadajúceho a lomeného lúča

planparalelná doska

objekt obmedzený dvoma rovnobežnými rovinami, ktorých vzdialenosť nie je zanedbateľná vzhľadom na jeho ostatné rozmery

planparalelná vrstva

prostredie obmedzené dvoma veľmi blízkymi rovnobežnými rovinami

odrazná vrstva = reflexná vrstva

tenká vrstva na odraznej ploche, ktorá zvyšuje podiel odrazeného svetla

polopriepustná vrstva

odrazná vrstva, ktorá v rovnakej miere odráža a prepúšťa dopadajúce svetlo

optický hranol = hranol

hranol z opticky priehľadného materiálu

lámavá stena

lámavá plocha optického hranola

lámavá hrana

priesečnica lámavých stien optického hranola

lámavý uhol

uhol, ktorý zvierajú lámavé steny optického hranola

predmet

skutočný alebo zdanlivý objekt, ktorý sa má danou optickou sústavou zobrazovať

predmetový priestor

priestor, v ktorom sa nachádza predmet zobrazovaný optickou sústavou

skutočný obraz = reálny obraz

obraz predmetu, ktorého body sú zobrazené zbiehavými zväzkami lúčov

neskutočný obraz = zdanlivý obraz = virtuálny obraz

obraz predmetu, ktorého body sú zobrazené spätným predĺžením rozbiehavých zväzkov lúčov

priamy obraz

obraz, ktorého body ležia na tej istej strane vzhľadom na optickú os ako zodpovedajúce body predmetu

prevrátený obraz

obraz, ktorého body ležia na optickej strane vzhľadom na optickú os ako zodpovedajúce body predmetu

obrazový priestor

priestor, v ktorom sa nachádza obraz vytvorený optickou sústavou

optické zobrazovanie

priradovanie bodov obrazového priestoru bodom predmetového priestoru pomocou zákonov geometrickej optiky

zobrazovacie rovnice

rovnice, ktoré priradujú súradniciam bodov predmetového priestoru súradnice bodov obrazového priestoru

osový priestor = paraxiálny priestor = Gaussov priestor

priestor, v ktorom zobrazovacie lúče zvierajú s optickou osou danej sústavy dostatočne malé uhly

osový lúč = paraxiálny lúč

lúč osového priestoru danej optickej sústavy

poludníkova rovina = tangenciálna rovina = meridiánová rovina

rovina určená optickou osou sústavy a bodom predmetového priestoru neležiacim na optickej osi

sagitálna rovina

rovina, v ktorej leží hlavný lúč a ktorá je kolmá na poludníkovú rovinu

rovinné zrkadlo

rovinná odrazná plocha odrážajúca takmer všetko svetlo dopadajúce na ňu

guľové zrkadlo = sférické zrkadlo

dutá alebo vypuklá guľová odrazná plocha odrážajúca takmer všetko svetlo dopadajúce na ňu

sférické zrkadlo

zrkadlo, ktorého odrazná plocha sa málo líši od guľovej plochy

parabolické zrkadlo

dutá alebo vypuklá odrazná plocha tvaru rotačného paraboloidu, ktorá odráža takmer všetko svetlo dopadajúce na ňu

duté zrkadlo = konkávne zrkadlo

nerovinné zrkadlo, ktorého odrazná plocha má stred krivosti na strane dopadajúcich lúčov

vypuklé zrkadlo = konvexné zrkadlo

nerovinné zrkadlo, ktorého odrazná plocha nemá stred krivosti na strane dopadajúcich lúčov

sústava centrovaných guľových optických rozhraní = sústava centrovaných guľových lámavých plôch

optická sústava guľových lámavých plôch, ktorých stredy ležia na jednej priamke

šošovka

prieľadné optické prostredie ohraničené buď dvoma guľovými plochami, alebo jednou guľovou plochou a rovinou

tenká šošovka

šošovka, ktorej hrúbka na optickej osi je zanedbateľná v porovnaní s jej ohniskovou vzdialenosťou

hrubá šošovka

šošovka, ktorej hrúbka na optickej osi nie je zanedbateľná v porovnaní s jej ohniskovou vzdialenosťou

spojná šošovka = spojka

šošovka, ktorá mení rovnobežný zväzok lúčov na zbiehavý

rozptylná šošovka = rozptylka

šošovka, ktorá mení rovnobežný zväzok lúčov na rozbiehavý

dvojvypuklá šošovka

šošovka ohraničená navonok dvoma vypuklými guľovými plochami

ploskovypuklá šošovka

šošovka ohraničená navonok vypuklou guľovou plochou a rovinou

dutovypuklá šošovka = spojný meniskus

šošovka ohraničená dutou a vypuklou plochou

dvojdutá šošovka

šošovka ohraničená navonok dvoma dutými guľovými plochami

ploskodutá šošovka = rozptylný meniskus

šošovka ohraničená navonok dutou guľovou plochou a rovinou

optická sústava

súbor lámavých a odrazných plôch, ktorý spolu s clonami uskutočňuje optické zobrazovanie

centrovaná optická sústava

optická sústava s rotačnými lámavými a odraznými plochami, ktorých stredy krivosti ležia na jednej priamke

sústava šošoviek

súbor šošoviek na spoločnej optickej osi

teleskopická sústava = afokálna sústava

optická sústava, v ktorej sa lúč rovnobežný s optickou osou zobrazí opäť ako rovnobežný

optická os

priamka, na ktorej ležia stredy krivosti všetkých lámavých a odrazných plôch optickej sústavy

vrchol lámavej (odraznej) plochy

bod lámavej (odraznej) plochy, ktorým prechádza jej os súmernosti

vrcholy šošovky

priesečníky optickej osi šošovky s jej lámavými plochami

opticky združené body

dvojica bodov, z ktorých jeden je optickým obrazom druhého

ohnisko

bod na optickej osi združený s bodom v nekonečne

predmetové ohnisko

ohnisko v predmetovom priestore

obrazové ohnisko

ohnisko v obrazovom priestore

hlavná súradnica ohniska = súradnica ohniska

veľičina určujúca polohu ohniska vzhľadom na hlavný bod

ohnisková vzdialenosť

absolútna hodnota hlavnej súradnice ohniska, t. j. vzdialenosť ohniska od hlavného bodu

obrazová ohnisková vzdialenosť

vzdialenosť obrazového ohniska od obrazového hlavného bodu

predmetová ohnisková vzdialenosť

vzdialenosť predmetového ohniska od predmetového hlavného bodu

ohnisková rovina

rovina prechádzajúca ohniskom kolmo na optickú os

predmetová ohnisková rovina

ohnisková rovina prechádzajúca predmetovým ohniskom

obrazová ohnisková rovina

ohnisková rovina prechádzajúca obrazovým ohniskom

hlavné roviny

optický združené roviny kolmé na optickú os vyznačujúce sa jednotkovým priečnym zväčšením

hlavné body

priesečníky hlavných rovín s optickou osou

uzlové body

združené body na optickej osi s jednotkovým uhlovým zväčšením

hlavný lúč

lúč prechádzajúci uzlovým bodom

vrcholová rovina

rovina kolmá na optickú os prechádzajúca vrcholom lámavej alebo odraznej plochy

vrcholová súradnica

súradnica bodu vzhľadom na vrcholovú rovinu

vrcholová vzdialenosť

absolútna hodnota vrcholovej súradnice

ohnisková súradnica

súradnica predmetového alebo obrazového bodu vzhľadom na príslušnú ohniskovú rovinu

pozdlžne zväčšenie = osové zväčšenie = hĺbkové zväčšenie = axiálne zväčšenie

podiel rozdielu súradníc koncových bodov obrazu úsečky na optickej osi a rozdielu súradníc bodov s nimi združených

priečne zväčšenie = laterálne zväčšenie = transversálne zväčšenie

podiel priečnej súradnice obrazu bodu a priečnej súradnice bodu s ním združeného

priečna súradnica

súradnica bodu v smere kolmom na optickú os

uhlové zväčšenie = angulárne zväčšenie = konvergenčný podiel

podiel tangensu uhla, ktorý zvierá lúč s optickou osou v obrazovom priestore, a tangensu uhla, ktorý zvierá združený lúč s optickou osou

lineárne zväčšenie

priečne alebo pozdlžne zväčšenie

zorný uhol

uhol, pod ktorým sa pozoruje zorné pole

zorné pole

časť predmetového priestoru, ktorá sa pozoruje optickým prístrojom

optická mohutnosť

veličina definovaná prevrátenou hodnotou hlavnej súradnice ohniska

dioptria

jednotka optickej mohutnosti

chyba optického zobrazenia

odchýlka zobrazenia optickou sústavou od ideálneho zobrazenia

otvorová chyba = sférická chyba

chyba optického zobrazenia spočívajúca v tom, že obrazom bodu na optickej osi je ploška

farebná chyba = chromatická chyba

chyba optického zobrazenia spočívajúca v tom, že obrazy vytvorené lúčmi svetla rozličných vlnových dĺžok nie sú totožné

astigmatizmus

chyba optického zobrazenia spočívajúca v tom, že bod mimo optickej osi sa zobrazuje ako dve úsečky

skreslenie = distorzia

chyba optického zobrazenia spočívajúca v tom, že priečne zväčšenie závisí od vzdialenosti zobrazovanej časti predmetu od optickej osi

sklenutie = zakrivenie poľa

chyba optického zobrazenia spočívajúca v tom, že rovina kolmá na optickú os sa zobrazuje ako zakrivená plocha

koma

chyba optického zobrazenia spočívajúca v tom, že bod mimo optickej osi sa zobrazuje v tvare kométy

achromázia

vlastnosť optickej sústavy spočívajúca v tom, že nemá farebnú chybu

achromatická sústava = achromát

optická sústava, v ktorej je odstránená farebná chyba pre svetlo dvoch vhodných vlnových dĺžok

apochromatická sústava = apochromát

optická sústava, v ktorej je odstránená farebná chyba pre svetlo troch vhodných vlnových dĺžok

optický prístroj

zariadenie využívajúce vlastnosti svetla na zobrazenie, meranie a iné ciele

oko

zmyslový orgán zabezpečujúci videnie

akomodácia oka

prispôbenie optickej mohutnosti očnej šošovky vzdialenosti pozorovaného predmetu

blízky bod = punctum proximum

bod v najmenšej vzdialenosti, na ktorú sa oko ešte dokáže akomodovať

ďaleký bod = punctum remotum

bod v najväčšej vzdialenosti, na ktorú sa oko ešte musí akomodovať

konvenčná zraková vzdialenosť = konvenčná zraková dĺžka

vzdialenosť 25 cm od oka, ktorá sa považuje za najvhodnejšiu na pozorovanie drobných predmetov

zrakový vnem

odraz predmetu vo vedomí sprostredkovaný zrakom

stereoskopické videnie

videnie obidvoma očami, pri ktorom sa vníma priestorové rozloženie predmetov

okuliare

optický prístroj určený na zobrazovanie predmetov do akomodačného intervalu oka

akomodačný interval

interval ohraničený blízky a ďalekým bodom

lupa

spojná šošovka, ktorej ohnisková vzdialenosť je menšia ako konvenčná zraková dĺžka

objektív

optická sústava, ktorá z reálnych predmetov vytvára reálne obrazy

okulár

spojná alebo rozptylná optická sústava, ktorou sa pozoruje obraz vytvorený objektívom

optický interval

veľičina určujúca vzájomnú polohu dvoch centrovaných sústav so spoločnou optickou osou

vstupná pupila

obraz hlavnej clony optického prístroja vytvorený v jeho predmetovom priestore

relatívny otvor

veľičina určená podielom priemeru vstupnej pupily objektívu a jeho obrazovej ohniskovej vzdialenosti

svetelnosť

veľičina, ktorá je mierou vplyvu optického prístroja na osvetlenie obrazu ním vytvoreného

kondenzor

spojná optická sústava zabezpečujúca rovnomerné osvetlenie predmetu

číselná apertúra = numerická apertúra

súčin indexu lomu predmetového prostredia pred objektívom mikroskopu a sínusu uhla, ktorý zvierá krajný, cez objektív ešte prechádzajúci lúč s optickou osou

tubus

trubica, v ktorej sú upevnené optické časti prístroja

mikroskop = drobnohľad

optický prístroj, ktorého hlavné časti sú objektív a okulár a ktorý zväčšuje zorný uhol pri pozorovaní drobných blízkyh predmetov

binokulárny mikroskop

mikroskop s jedným objektívom a dvoma okulármi umožňujúci pozorovanie predmetu obidvoma očami súčasne

stereoskopický mikroskop

optický prístroj zložený z dvoch samostatných rovnakých mikroskopov umožňujúci také pozorovanie predmetu, pri ktorom sa dosiahne stereoskopický vnem

ďalekohľad = teleskop

optický prístroj, ktorého hlavné časti sú objektív a okulár a ktorý je určený na pozorovanie vzdialených predmetov

zrkadlový ďalekohľad = reflektor

ďalekohľad, ktorého objektív je duté zrkadlo

šošovkový ďalekohľad = refraktor

ďalekohľad, ktorého objektív je šošovková sústava

triéder

dvojité ďalekohľad na binokulárne pozorovanie so systémom odrazných hranolov, ktoré vzpriamujú obraz

prevracajúca šošovková sústava

optická sústava zložená len zo šošoviek, ktorá prevracia obraz

prevracajúca hranolová sústava

optická sústava zložená len z hranolov, ktorá prevracia obraz

premietací prístroj

optické zariadenie, ktoré na premietacej ploche vytvára skutočný zväčšený a neskreslený obraz rovinného predmetu

kinoprojektor

premietací prístroj, ktorý umožňuje rýchlym sledom premietaných obrázkov vyvolať pohybový vnem

diaprojektor

premietací prístroj na zobrazovanie statických rovinných obrázkov presvecovaním

epiprojektor

premietací prístroj na zobrazovanie statických a nepriehľadných rovinných obrázkov osvetľovaním

epidiaskop

premietací prístroj, ktorý môže slúžiť ako diaprojektor aj ako epiprojektor

fotografický prístroj = fotografický aparát

optický prístroj na vytvorenie obrazu na fotografickej vrstve citlivej na svetlo

rozlišovacia medza

charakteristika optického prístroja určená najmenšou lineárnou, resp. uhlovou vzdialenosťou, pri ktorej je prístroj ešte schopný rozlíšiť zobrazované predmety ako oddelené

rozlišovacia schopnosť

veľičina úmerná prevrátenej hodnote rozlišovacej medze

fotometria

náuka o meraní veličín charakterizujúcich svetlo

svietivosť

veľičina definovaná podielom svetelného toku vychádzajúceho zo zdroja do malého priestorového uhla v danom smere a tohto priestorového uhla

svetelný tok

veľičina, ktorá je mierou intenzity zrkového vnemu vyvolaného žiarivým tokom

jas

veľičina definovaná podielom svietivosti plošky v danom smere a veľkosti priemetu plošky do roviny kolmej na tento smer

osvetlenie

veľičina definovaná podielom svetelného toku dopadajúceho na danú plošku a veľkosti plošky

fotometer

optický prístroj na meranie fotometrických veličín

expozimeter

fotometrický prístroj na určenie ukazovateľov expozície fotocitlivého materiálu na základe svetelného toku

elektromagnetické žiarenie

tok kvánt elektromagnetického poľa

infračervené žiarenie

elektromagnetické žiarenie s vlnovými dĺžkami väčšími ako vlnová dĺžka viditeľného žiarenia a menšími ako milimeter

viditeľné žiarenie = svetlo

elektromagnetické žiarenie, na ktorého vnímanie je spôsobené ľudské oko

ultrafialové žiarenie

elektromagnetické žiarenie s vlnovými dĺžkami menšími ako vlnová dĺžka viditeľného žiarenia a väčšími ako vlnové dĺžky röntgenového žiarenia (nad 100 nm)

röntgenové žiarenie

krátkovlnné elektromagnetické žiarenie s vlnovými dĺžkami porovnateľnými s rozmermi atómov približne v intervale 10^{-2} n až 30 nm

tepelné žiarenie = teplotné žiarenie

infračervené žiarenie vyvolané tepelným pohybom molekúl

elektromagnetické spektrum

rozklad elektromagnetického žiarenia na zložky podľa vlnových dĺžok, resp. frekvencií

žiarivý tok

veľičina určená podielom energie žiarenia prechádzajúcej danou plochou a príslušného času

fyzikálna optika

náuka o svetle, ktorá sa opiera o vlnové a kvantové zákony; v staršom chápaní totožná s vlnovou optikou

vlnová optika

náuka o svetle a svetelných javoch opierajúcich sa o zákonitosti elektromagnetického vlnenia

kvantová optika

náuka o svetle a svetelných javoch opierajúca sa o kvantové zákony

svetelné zdroje

fyzikálne objekty, ktoré vysielajú viditeľné žiarenie

luminiscencia

svetelné, infračervené, príp. ultrafialové žiarenie látky, ktorej stav bol vopred excitovaný iným spôsobom než ohriatím

fluorescencia

luminiscencia, pri ktorej žiarenie látky trvá iba počas excitácie

fosforescencia

luminiscencia, pri ktorej žiarenie látky trvá aj po skončení excitácie

luminozor

látka schopná luminiscencie

laser [vysl. *laser* i *lejzr*] = **kvantový optický generátor**

zdroj intenzívneho koherentného monochromatického svetla využívajúci stimuláciu kvantových prechodov

maser [vysl. *maser* i *mejzr*] = **kvantový mikrovlnový zosilňovač**

zdroj intenzívneho koherentného mikrovlnového elektromagnetického žiarenia využívajúci stimuláciu kvantových prechodov

monochromatické žiarenie

žiarenie charakterizované jedinou frekvenciou

polychromatické žiarenie

žiarenie, ktorého spektrum obsahuje aspoň dve monochromatické zložky

monochromatické svetlo

viditeľné monochromatické žiarenie

polychromatické svetlo

viditeľné polychromatické žiarenie

tenká vrstva

vrstva, ktorej hrúbka je porovnateľná s vlnovou dĺžkou svetla

koherentné žiarenie

súbor žiarení s konštantným fázovým rozdielom

nekoherentné žiarenie

žiarenie, ktoré nespĺňa podmienku koherencie

koherentné svetlo

viditeľné koherentné žiarenie

nekoherentné svetlo

viditeľné nekoherentné žiarenie

interferencia žiarenia

skladanie koherentných žiarení

interferencia svetla

interferencia viditeľného žiarenia

ohyb žiarenia = difrakcia žiarenia

odklon od priamočiareho šírenia žiarenia v homogénnom prostredí v dôsledku vlnovej povahy žiarenia

štrbina

otvor pozdĺžneho tvaru na vymedzenie úzkeho zväzku žiarenia

optická mriežka

sústava rovnobežných a rovnako vzdialených štrbín (úzkych odrazných plôšok)

mriežková konštanta

vzdialenosť medzi stredmi susedných štrbín (úzkych odrazných plôšok)

hlavné maximum

miesto maximálnej amplitúdy v interferenčnom alebo ohybovom obraze

vedľajšie maximum

lokálne maximum s amplitúdou menšou, než je amplitúda hlavného maxima v interferenčnom alebo ohybovom obraze

rád maxima

poradové číslo maxima v postupnosti interferenčných alebo ohybových maxím

rád spektra

poradové číslo spektra v postupnosti spektier, ktoré vzniklo rozkladom polychromatického svetla na optickej mriežke

lineárne polarizované svetlo

svetlo so stálym smerom vektora intenzity elektrického poľa

elipticky polarizované svetlo

svetlo, ktorého vektor intenzity elektrického poľa v danom mieste svojím koncovým bodom opisuje elipsu

kruhovo polarizované svetlo

svetlo, ktorého vektor intenzity elektrického poľa v danom mieste svojím koncovým bodom opisuje kružnicu

nepolarizované svetlo = prirodzené svetlo

svetlo, ktoré je zmesou lineárne polarizovaných zložiek, pričom sú všetky kmitové roviny zastúpené s rovnakou pravdepodobnosťou

čiastočne polarizované svetlo

svetlo, v ktorom sú niektoré kmitové roviny zastúpené s väčšou pravdepodobnosťou

kmitová rovina

rovina definovaná pre lineárne polarizované svetlo vektorom intenzity elektrického poľa a smerom šírenia svetla

polarizačná rovina

rovina preložená lúčom kolmo na kmitovú rovinu

dvojlom

rozdevenie lúčov prirodzeného svetla na lúče lineárne polarizovaného svetla pri vstupe do opticky anizotropného prostredia

riadny lúč

ten z lúčov, ktorý sa pri dvojlome spravuje zákonom lomu

mimoriadny lúč

ten z lúčov, ktorý je pri dvojlome doplnkom riadneho lúča

fotoelasticimetria

optická metóda, ktorá umožňuje sledovať napätie v priehľadných modeloch na základe dvojlomu vyvolaného týmito napätiami

polarizátor

optické zariadenie na získanie lineárne polarizovaného svetla z prirodzeného svetla

analyzátor

optické zariadenie umožňujúce zistiť kmitovú rovinu lineárne polarizovaného svetla

nikol = Nicolov hranol

optický prvok stmelený z dvoch špeciálne vybrúsených hranolov z islandského vápenca určený na získavanie lineárne polarizovaného svetla na základe dvojlomu

polarizačný filter

optický prvok určený na získanie polarizovaného svetla na základe dichroizmu

dichroizmus

jav spočívajúci v závislosti absorpcie lineárne polarizovaného svetla od natočenia kmitovej roviny

opticky aktívna látka

látka, v ktorej nastáva otáčanie kmitovej roviny lineárne polarizovaného svetla

uhol stočenia kmitovej roviny

uhol, o ktorý sa otočí kmitová rovina lineárne polarizovaného svetla pri prechode danou opticky aktívnou látkou

merná stáčajnosť

veľičina určená podielom uhla otočenia kmitovej roviny pri jednotkovej dĺžke lineárne polarizovaného lúča v opticky aktívnej látke a mernej hustoty opticky aktívnej látky

rozklad svetla = disperzia svetla

rozkladanie svetla na monochromatické zložky

spektroskop

prístroj na rozklad svetla a pozorovanie jeho spektra

spektrometer

spektrometer so zariadením na meranie vlnových dĺžok zložiek spektra

spektrograf

spektroskop so zariadením na grafický záznam spektra

spektroskopia

náuka o spektrách

spektrálna analýza

časť spektroskopie, ktorá zo spektier vysvetľuje zloženie, prípadne štruktúru látok

spojité spektrum

spektrum žiarenia so spojitým rozložením frekvencií

čiarové spektrum

spektrum žiarenia s diskretným rozložením frekvencií

pásové spektrum

spektrum žiarenia, ktorého frekvencie spojitاً pokrývajú oddelené intervaly

emisné spektrum

spektrum žiarenia vysielaného látkou

absorpčné spektrum

spektrum žiarenia zmenené prechodom cez látku

Fraunhoferove čiary

tmavé čiary absorpčného spektra slnečného žiarenia po prechode plynným obalom Slnka a zemskou atmosférou

aditívne skladanie farieb

vytváranie nových farieb miešaním svetiel

subtraktívne skladanie farieb

vytváranie nových farieb postupnou filtráciou pôvodného svetla

aditívna farba

farba vytvorená aditívnym skladaním farieb

subtraktívna farba

farba vytvorená subtraktívnym skladaním farieb

doplňkové farby = komplementárne farby

farby vytvárajúce aditívnym skladaním bielu farbu

pohlcovanie svetla = absorpcia svetla

pokles intenzity svetla pri prechode látkou

rozptyl svetla = difúzia svetla

jav, pri ktorom nastáva zmena v šírení sa svetla spojitاً do všetkých smerov

fotón

kvantum energie monochromatickej rovinnej elektromagnetickej vlny prejavujúce sa ako častica

korpuskulárno-vlnový dualizmus

vlastností častíc prejavovať sa za určitých okolností ako vlny a vln ako častice

de Broglieho vlna

vlna priradená častici na základe korpuskulárno-vlnového dualizmu

elektrónový mikroskop

mikroskop používajúci namiesto svetelných lúčov zväzky rýchlych elektrónov

POZNÁMKA

Pri príprave súpisu fyzikálnych termínov z okruhu náuka o elektrine a magnetizme, ktorý sme uverejnili v 5. tohtoročnom čísle Kultúry slova

(pozri KS. 15, 1981, s. 164—175) z technických príčin vypadlo päť termínov aj s definíciami; uvádzame ich dodatočne.

komplexná admitancia

prevrátená hodnota komplexnej impedancie

admitancia

reálna časť komplexnej admitancie určená ohmickým odporom obvodu

susceptancia

imaginárna časť komplexnej admitancie určená indukčnosťou a kapacitou obvodu

indukčná susceptancia

časť susceptancie určená indukčnosťou obvodu

kapacitná susceptancia

časť susceptancie určená kapacitou obvodu

ROZLIČNOSTI

O nových slovách ekofilm a ekoaktuality

Spoločným prvkom slov *ekofilm* a *ekoaktuality* je akoby predpona *eko-*. Pôvodne šlo nie o predponu, ale o koreňovú morfému *oiko-*, ktorá bola v starej gréčtine základom podstatného mena *oikos* s významom „dom, domov, domácnosť, domovina, prostredie života“. Pravda, starogrécky pôvod tejto morfémy je mierne zastretý, lebo sa hláskoslovne adaptovala cez latinskú podobu *oeko-*, ktorá sa pravdepodobne v starom Ríme vyslovovala s dvojhláskou *oe* a až v súčasných jazykoch dostala podobu *eko-*. Pôvodný význam slova *oikos* sa odráža aj v slove *ekonómia*, ktoré mohlo jestvovať aj v starej gréčtine v podobe *oikonomia*, a to s významom „vedenie domácnosti, domáceho hospodárstva“. Tento pôvodný význam je tiež zastretý, a tak sa stráca súvislosť s koreňovou morfému *oiko-*.

Tá istá starogrécka morféma sa využíva aj v slove *ekológia*, ktoré možno pokladať skôr za odvodené slovo. Časť *-lógia* tu totiž funguje ako exponent významu „náuka o niečom, veda o niečom“, takže slovo *ekológia* by sme mohli vysvetliť ako „náuka o domácnosti, o domove“, alebo aj v celkom súčasnom význame ako „náuka o životnom prostredí“.

Prvá časť tohto slova odkazujúca na pôvodný význam „dom, životné prostredie“ sa však využíva aj ako predpona, a to v slovách ako *ekotyp* „typ podmienený osobitosťami životného prostredia“, *ekotop* „miesto typické svojím životným prostredím“. Časť *eko-* tu môžeme vyčleniť aj preto, že sa môžeme oprieť o paralelné slová *biotyp*, *biotop*, v ktorých časť *bio-* poukazuje na grécke slovo *bios* = život.

Medzi slovami ako *ekotyp*, *ekotop* a slovami ako *ekofilm*, *ekoaktuality* je však zrejmý rozdiel v tom, že kým v prvej dvojici ide skutočne o predponu vyjadrujúcu vzťah k životnému prostrediu, v druhej dvojici sa odkazuje na vzťah k ekológii (hoci v konečných dôsledkoch aj tu ide o vzťah k životnému prostrediu, lebo ekológia je práve náuka o životnom prostredí).

Podobné rozštiepenie morfémy alebo dvojjvýznamovosť, dvojitú motiváciu máme však aj v iných slovách. Napr. v slove *automat* poukazuje časť *auto-* na význam „sám od seba, samočinný“, kým v slove *autosúčiastky* ide o súčiastky pre automobil. V slovách ako *fotobunka*, *fotosyntéza* poukazuje časť *foto-* na svetlo (lebo starogrécke *fós*, *fotos* znamená „svetlo“), ale v slovách ako *fotopotreby*, *fotopredajňa* ide o vzťah k fotografii.

O slovách typu *autosúčiastky*, *fotopotreby* sa často diskutovalo. Poukazovalo sa najmä na ich hybridný charakter, ale predovšetkým na silné štylistické zafarbenie týchto slov. Tieto námietky boli oprávnené. V súčasnosti však zistujeme, že uvedené slová sa dosť široko používajú. Podobné námietky vzbudzujú aj slová ako *ekofilm*, *ekoaktuality*. Je pravda, že majú výraznejšie hovorové, ba až slangové zafarbenie ako slová typu *fotopotreby*, ale ich využívanie sa rozširuje najmä preto, že sa hľadajú spôsoby aktualizácie, oživenia publicistickeho prejavu.

J. Horecký

O používaní slova *hypertrofia*

Vzťah medzi bežnou slovnou zásobou a odbornou terminológiou je vyjadrený dvoma protikladnými procesmi. Na jednej strane vznikajú termíny terminologizáciou, t. j. tak, že sa bežnému slovu prisúdi istý pojmový, presne určený obsah, a na druhej strane nastáva determinologizácia, keď sa do bežnej slovnej zásoby dostáva odborný termín. Vtedy tento termín prestane fungovať ako znak pre presne určený pojmový obsah a možno pri ňom pozorovať určité významové zmeny.

Jedným z odborov, z ktorého sa všeobecná slovná zásoba často obohacovala, je medicína. Slová ako *traumatický*, *sympťóm*, *infarkt*, *terapia*, *diagnóza* a pod. sa používajú často aj bez vzťahu k medicíne. V tomto príspevku chceme upozorniť na používanie slova *hypertrofia*, s ktorým sme sa stretli viackrát v nelekárskych textoch.

Hypertrofia ako lekárske termín znamená „zhrubnutie, zväčšenie orgánu alebo jeho časti zapríčinené zväčšením jednotlivých buniek“ (Kábrt — Valach: *Stručný lekárske slovník*, 1981, s. 181). V rozličnej literatúre sme náhodne našli toto slovo použité v týchto spojeniach: 1. *hypertrofia internacionalizmov*, 2. *hypertrofia cudzích*

slov, 3. *hypertrofia* tohto slovného druhu, 4. *hypertrofia* historicko-porovnávacej jazykovedy, 5. [boh ako] *hypertrofia* človeka, 6. *hypertrofia* niektorých stránok modernej techniky, 7. štátna *hypertrofia*, 8. *hypertrofia* individuálnosti, 9. *hypertrofovaná* ambícia.

Prvé štyri príklady sú z lingvistickej literatúry, piaty je z odbornej prednášky, šiesty z učebnice politickej ekonómie, siedmy z eseje a posledné dva sú z beletrie, pričom však treba povedať, že v oboch prípadoch ide o preklad z ruštiny a použitie slova *hypertrofia* je spojené s osobnosťou lekára.

Rozbor príkladov poukazuje na niekoľko skutočností: Slovo *hypertrofia* preniklo najprv z jedného vedného odboru do druhého a zatiaľ sa ešte väčšinou vyskytuje v odbornom štýle. Ak rozdelíme uvedené príklady na tie, ktoré označujú kvantitu, a na tie, ktoré označujú skôr kvalitu, potom prvé tri príklady označujú zreteľne kvantitu, ostatné by mohli označovať kvalitu, štvrtý, šiesty a siedmy príklad by však mohol označovať popri kvalite aj kvantitu.

Napokon si môžeme všimnúť, či sa použitím slova *hypertrofia* vyjadruje aj nejaký postoj, kladné alebo záporné hodnotenie. Termín *hypertrofia* je klinický termín a označuje „zväčšenie nad normálne hodnoty“, teda v podstate vyjadruje negatívny jav. Determinologizáciou lekárskeho termínu *hypertrofia* sa však toto negatívne hodnotenie sčasti stráca. Niektoré príklady síce svedčia o tom, že použitím slova *hypertrofia* sa vyjadruje zároveň negatívne hodnotenie (príklady 4, 6, 9), ale niekedy sa slovo používa len na konštatovanie častého výskytu niečoho bez toho, že by sa zároveň týmto slovom vyjadroval aj postoj [za také by sme mohli považovať príklady 1, 2, 5].

Slovo *hypertrofia* sa v Slovníku cudzích slov (M. Ivanová-Šalínová — Z. Maníková, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 373) vysvetľuje ako biologický termín s významom „zväčšenie objemu bunky, tkaniva alebo orgánu nad normál“. Vidíme, že vysvetlenie sa týka len pôvodného lekárskeho termínu a že ani označenie biologický termín nie je už celkom presné. V súčasnosti sa slovo *hypertrofia* používa už aj v iných odboroch, ba dokonca preniklo aj do beletrie a má všeobecný význam „zväčšenie, zvýšenie, nadmerné použitie niečoho“.

F. Šimon

O slove vyučenec a niektorých nových slovách na -ista

V Slovníku slovenského jazyka 5 [1965, s. 323] sa heslo *vyučenec* hodnotí ako zriedkavé slovo s významom „učený človek, vzdelanec.

učenec“. J. Horecký v Slovenskej lexikológii I. Tvorenie slov (1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 95—97) v časti o názvoch osôb s príponou *-ec* konštatuje, že častejšie ako od sloviac a podstatných mien sa tvoria názvy osôb príponou *-ec* od prídavných mien. Takmer neobmedzené je podľa J. Horeckého tvorenie názvov osôb od trpných prídavných: *ufúlanec*, *zapredanec*, *prešibanec*, *trestanec*, *zmocnenec* atď. V súčasnej spisovnej slovenčine má prídavné meno vyučený význam „ktorý nadobudol predpísanú kvalifikáciu v určitom odbore, obyčajne v remesle“. Podobne sa rozšíril aj význam podstatného mena *vyučenec*, pretože sa ním neoznačuje iba učený človek, vzdelanec, učenec (v tomto význame je slovo *vyučenec* už zastarané), ale hlavne „ten, kto sa vyučil v určitom remesle, kto získal odbornú (profesijsnú) kvalifikáciu“. Uvedieme niekoľko príkladov z dennej tlače na slovo *vyučenec*: *V týchto dňoch sa do nášho závodu — Závodov ťažkého strojárstva v Prakovciach — vrátili po dvoch rokoch vojenčiny naši vyučenci. — Po skončení stredného odborného učilišta sa nemôžeme púšťať do náročnej práce s vyučencami. — ...aby vyučenci získali zručnosť v profesii... — ...závod s vyučencami podpisuje pracovné zmluvy... — Vyučencov zverili skúseným robotníkom... — ...starostlivosť o vyučencov... (Pravda, 21. 10. 1980, s. 3). S takýmto významom slova *vyučenec* sme sa stretli aj v jednej relácii Československej televízie (30. 10. 1980, 19.50 hod.). Význam slova *vyučenec* je v súčasnosti teda širší, ako uvádza SSJ 5. Podstatným menom *vyučenec* môžeme výstižne pomenovať toho, kto nadobudol predpísanú kvalifikáciu v určitom odbore, v určitej profesii, v remesle.*

V príspevku *Pontón — pontonár, nie pontonier* (Kultúra slova, 11, 1977, s. 223—224) sme upozornili, že od podstatného mena *pontón* môžeme utvoriť príponu *-ár* názov osoby *pontonár*, ktorým sa označuje robotník na pontóne. V časopise *Život* (2. 10. 1980, s. 14—15) sme sa stretli s podstatným menom *pontónista* vo význame „vojak v pontónovom oddiele, ženista“, napr.: *Avšak pontónisti nie sú žiadni zelenáči, na ich práci vidieť rukopis dlhého náročného výcviku. — Na pomoc pontónistom prichádza so svojím čnom čatár Štefan Galgócí.* V Slovníku cudzích slov (1. vyd. Bratislava, Tatran 1953, s. 800) sa uvádza podstatné meno *pontonér* [vojak v pontónovom oddiele, ženista], no dnes sa toto slovo nepoužíva. M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková v Slovníku cudzích slov (1. vyd. Bratislava, SPN 1979, s. 699) uvádzajú iba podstatné meno *pontón* a prídavné meno *pontónový*. V príspevku *Cudzie slová v novinách* (Kultúra slova, 14, 1980, s. 211—215) sme si všimli tvorenie nových slov príponou *-ista*, pri ktorých sa pred príponou *-ista* neskracuje dlhá samohláska slovotvorného základu, nap. *slávista* [príslušník TJ Slávia],

žúrista, frázista, stážista atď., hoci v starších slovách sa pred príponou *-ista* dlhá samohláska slovotvorného základu skrakuje, napr.: *fejton* — *fejtonista*, *maratón* — *maratonista*, *telefón* — *telefonista*, *rajón* — *rajonista*, *saxofón* — *saxofonista*. Ani v slove *pontónista* sa pred príponou *-ista* neskrakuje dlhá samohláska odvodzovacieho základu.

V Jazykovej poradni Československého rozhlasu (16. 1. 1981) sa hovorilo o novom slove *preventivár*. V dennej tlači sme sa však stretli s podstatným menom *preventista*, napr.: ...*prijme pracovníkov do nasledujúcich funkcií: preventista požiarnej ochrany* (Práca, 21. 10. 1980, s. 7). — ...*preventista požiarnej ochrany* (Smena, 24. 7. 1980, s. 6). Z dvojice slov *preventivár* — *preventista* by sme za štylisticky neutrálne pokladali podstatné meno *preventista*.

Od podstatného mena *kord* (druh bodnej zbrane) je príponou *-ista* utvorený názov osoby *kordista*, napr.: ...*hoci o ňom tvrdia, že po Jurkovi je druhý náš kordista* (Práca, 22. 7. 1980, s. 8). — *Kordista úspešný vo fleurete* (Pravda, 23. 7. 1980, s. 7). — ...*čs. družstvo kordistov* ... — ...*naš najlepši kordista* (Práca, 1. 8. 1980, s. 7).

Od podstatného mena *trabant* je príponou *-ista* utvorený názov osoby *trabantista*. Je to majiteľ auta zn. Trabant, napr.: *Aktívni trabantisti* (Nedeľná Pravda, 1. 8. 1980, s. 1).

V Slovníku cudzích slov (1979, s. 357) sa uvádzajú výrazy *Hifi*, *Hi-Fi* i *hi-fi* (vysoká presnosť, vysoká vernosť reprodukcie gramofónových platní alebo magnetofónových pásov), ktoré sú skratkami anglického spojenia slov *high fidelity*. Od značkového slova *Hifi* (*hifi*) je príponou *-ista* utvorený názov osoby *hifista*, napr.: *Odhodlanie hifistov z Brezna* (Pravda, 13. 12. 1980, s. 4). Slovo *hifista* označuje toho, kto má záľubu v reprodukovaní hudobných diel pomocou technických prostriedkov označených značkou *hifi*. Má príznačnosť hovorovosti a novosti. Aj od skratky SAS (Studia Academica Slovaca) sa utvorilo príponou *-ista* podstatné meno *sasista*, ktoré má taktiež príznačnosť hovorovosti, napr.: *Sasisti, sasistky, sasistentky, sasistenti, sasuliatka, sasistenčiatka, ale aj sasomani* či *sasológovia* — *to sú účastníci SAS-u* (Život, 18. 9. 1980, s. 22).

Náš krátky príspevok ukazuje, že niektoré slová postupom času nadobúdajú nové významy (tak je to pri rozoberanom slove *vyučenec*) a že v súčasnosti hojne pribúdajú nové slová s príponou *-ista*, ktorou sa tvoria názvy pracovníkov v istom odbore, stúrencov nejakého smeru, príslušníkov nejakej inštitúcie, pestovateľov nejakej športovej disciplíny a pod. Slová na *-ista* sú často hovorové, no rýchlo strácajú tento príznačnosť.

J. Jacko

Stanovisko a stanovište

Námet pre našu poznámku nám poskytol jeden z košických televíznych komentátorov, ktorý sa nám počas prvomájovej manifestácie prihovárал týmito slovami: *Hlásim sa vám z nášho komentátorského stanoviska.*

V úvode môžeme poznamenať, že v spisovnej slovenčine poznáme niekoľko dvojíc podstatných mien, ktoré sú utvorené z jedného slovného základu. V našom prípade ide o podstatné mená *stanovisko* a *stanovište*, utvorené od slovného základu *stanov-* slovotvornou príponou *-isko* a jej variantom *-ište*. Obidve sú stredného rodu, ale každé má iný lexikálny význam. Dokazuje to aj Slovník slovenského jazyka IV [s. 224].

Podstatné meno *stanovisko* má význam „postoj k niekomu alebo niečomu, názor, náhľad na niekoho alebo na niečo“, napr: *Toto stanovisko západnej Európy vyplýva nielen z jej osobitného geopolitického postavenia, no predovšetkým z veľkého tlaku západoeurópskej verejnosti proti rozmiestňovaniu nových amerických rakiet pred jej oknami.* [Práca, 25. 4. 1981] Naproti tomu podstatné meno *stanovište* označuje „miesto, na ktorom niekto alebo niečo stojí; miesto, ktoré je pre niekoho vyhradené na vykonávanie nejakej činnosti“, napr: *V zákrute zahatali žandári príchod. Bolo to naozaj výborné stánovište.* [Fraňo Král]

Z napísaného vyplýva, že reportér, ktorý nám približoval prvomájovú manifestáciu z Košíc, by sa bol divákom jednoznačnejšie prihovril slovami: *Hlátime sa vám z nášho komentátorského stanovišťa.*

Ako sme už v úvode spomenuli, v spisovnej slovenčine je niekoľko dvojíc podstatných mien, ktoré sú utvorené z jedného slovného základu pomocou slovotvorných prípon *-isko* a *-ište*. Slovotvorná prípona *-ište* však nemusí vždy diferencovať význam slova tak, ako to bolo v predchádzajúcom prípade. Niekedy sa prípona *-ište* využíva na rozlíšenie od zveličovacej prípony *-isko*. Napr: *schodište* (schody s odpočívadlami, spájajúce jednotlivé poschodia budovy) — *schodisko* (veľký schod), *pecište* (vykurovaný priestor v peci) — *pecisko* (veľká pec).

Kvôli úplnosti ešte uvádzame, že z dvojíc slov utvorených príponami *-isko* a *-ište* od toho istého základu, ak nie je medzi nimi významový rozdiel (napr. *letisko* — *letište*, *ihrisko* — *ihrište*, *kúpalisko* — *kúpalište*) sa v súčasnej spisovnej slovenčine uprednostňujú slová s príponou *-isko*.

E. Lukáčová

Je kopu roboty

Pri čítaní románu *Hrabínovci* — vyšiel tohto roku vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ a jeho autorom je Ladislav Beňo — sme si poznačili niekoľko pozoruhodných jazykových jednotiek.

Za prvok vyvolávajúci pozornosť čitateľa pokladáme i výraz *je kopu roboty*; bude predmetom našej úvahy.

V románe Ladislava Beňu výraz *je kopu roboty* čítame v tejto súvislosti: *Hrabina bol rád, že je po žatve a že sa bude môcť sestre viac venovať, ako keď je v poli kopu roboty*.

Lahko uhádnuť, že nás vo výraze *je kopu roboty* zaujalo slovo *kopu*, presnejšie: jeho akuzatívna forma. Videla sa nám nezvyčajná. Vraaveli sme si: Ten akuzatív sa do výrazu *je kopu roboty* — teda po tvare slovesa *byť* — dostal pod vplyvom výrazu *mám/máme kopu roboty*, kde je na mieste a zodpovedá norme.

Z bezprostrednej úvahy totiž vychodilo, že treba vravieť a písať *Mám kopu roboty*, ale *je kopa roboty*.

Pravdaže, o takýchto jazykových problémoch treba uvažovať dlhšie a hlbšie, kým sa ich podarí rozhrčkať.

Keď človek nemá istotu, preveruje svoje jazykové povedomie a pýta si radu. — Dvojica vysokoškolákov, neslovenčinárov po výzve posúdiť výraz *je kopu roboty* sa dohodla na takejto odpovedi: My by sme povedali, *je kopa roboty*, ale nepokladali by sme za chybu ani to, keby ktosi povedal *je kopu roboty*.

Hľadáme, prečo vo výraze *je kopu roboty*, štvrtý pád *kopu* obстоjí. Treba sa preto poprižerať na slová, ktoré vyjadrujú neurčité, ale ohraničené množstvo. Všimajme si také slová, čo sú podľa gramatickej povahy podstatné mená a označujú nádoby (v širšom zmysle): môže sa do nich voľačo nasypať, naliať, naukladať. Napríklad: *vrece* — *vrece zemiakov*, za *vrece zemiakov*; *pohár* — *pohár mlieka*, za *pohár mlieka*; *misa* — *misa halušiek*, za *misu halušiek*. Kvantita voľačoho sa v týchto prípadoch obyčajne vyslovuje pomocou mena príslušnej nádoby v akuzatíve s predložkou *za*: *za hrniec*, *za misu*, *za lyžicu*. Povieme: *je tam za misu halušiek*, ale nie *je tam misu halušiek*.

Lenže podstatné meno *kopa* nie je celkom také ako podstatné mená *vrece*, *hrniec*, *kôš*, *vedro*, *misa*. Nepomenúva nádobu, ale iba kvantitatívny útvar nazhromaždenej veci. Také sú aj *hľba*, *hromada*, *hrúza*, *záľaha*; *byľka*, *trocha*. Podstatné mená tohto významového okruhu časom nadobúdajú ráz kvantitatívnych prísloviek.

Kvantitatívny dvojslovný výraz *kopa roboty* sa nám vo vedomí zväzuje s výrazom *trocha roboty*. — A už sme sa dostali ta, kde nachádzame riešenie nastoleného problému. Príslovka *trocha* je podľa pôvodu podstatné meno (napr. *Zjedzte už tú trochu!*) a má dve va-

riantné podoby *trocha/trochu*: *trocha roboty* a rovnako dobre *trochu roboty*.

Keďže sa slovo *kopa* chápe ako protipól (antonymum) slova *trocha/trochu*, prejavila sa tendencia prítvoriť k nemu analogickú variantnú podobu *kopu*: *kopa/kopu*.

Zistili sme teda, že vo výraze *je kopu roboty* sa uplatnila obsahovo a funkčne motivovaná analógia.

Možno uzavrieť. — Výraz (*je*) *kopa roboty* hodnotíme ako zvyčajný, štylisticky nepríznakový, prevláda v ňom substantívna povaha slova *kopa*. Naproti tomu výraz (*je*) *kopu roboty* kvalifikujeme ako taký, ktorý vyvoláva isté váhanie (*je* štylisticky príznakový): prevláda v ňom príslovková platnosť slova *kopa*.

G. Horák

SPRÁVY A POSUDKY

Zborník referátov o problémoch lingvistickej terminológie

[Aktuálne problémy po lingvističeskej terminológii. Red. G. Jacobsson. Göteborg, Institutionen för slaviska språk Göteborgs universitet 1980. 89 s.]

Medzinárodná lingvistická terminologická komisia pri Medzinárodnom komitete slavistov sa na svojich pracovných zasadnutiach zaoberá aktuálnymi otázkami jazykovednej terminológie a výsledky svojich rokovaní sa usiluje sprístupniť širšiemu okruhu záujemcov v zborníkoch referátov. Takýto zborník sa zostavil aj z rokovania komisie v Göteborgu (15.—20. 8. 1976) a vyšiel koncom minulého roku pod značkovým názvom *GUSLI*, ktorý v slovanskom jazykovom kontexte pripomína názov obľúbeného hudobného nástroja; v skutočnosti ide o značku utvorenú zo začiatočných písmen názvu *GÖTEBORGS UNIVERSITET SLAVISKA INSTITUTIONEN*.

V súlade s rámcovým plánom komisie sa rokovanie na göteborgskom zasadnutí sústredilo predovšetkým na sociolingvistickú terminológiu, ďalej na terminológiu aktuálneho členenia a na sémantickú terminológiu. Autori referátov (zväčša členovia komisie) predstavili situáciu konkrétneho terminologického úseku vo vlastnej národnej terminológii, usilovali sa naznačiť vývinové tendencie a riešenie problémov.

S. Babić (Zagreb) venuje v referáte pozornosť funkčným štýlom chorvátskeho spisovného jazyka a upozorňuje na oscilovanie takých základných termínov, ako sú *spisovný jazyk* (*književni jezik*) a *standardný jazyk*. Prvý termín má veľmi dlhú tradíciu a široké použitie, druhý sa zjavil v novšom období pod vplyvom anglickej terminológie a používajú ho vo svojich prácach viacerí juhoslovanskí lingvisti, medzi nimi na prvom mieste D. Brozović,

ktorý sa usiluje aj teoreticky zdôvodniť, že termínom *štandardný jazyk* sa pomenúva príslušný pojem najvýstižnejšie.

Pozoruhodné je, ako sa v jednotlivých republikových ústavách pomenúva jazyk používaný v konkrétnej republike. Jestvujú tam napr. podoby *srbský, srbochorvátsky jazyk; srbskochorvátsky, srbský, chorvátsky jazyk; chorvátsky, chorvátskosrbský, chorvátsky alebo srbský jazyk; srbskochorvátsky, čiernohorský jazyk*. To zreteľne ukazuje, že v chorvátsko-srbskej jazykovej oblasti zväčša nie sú ustálené termíny za štandardné, resp. ani subštandardné prostriedky ani s ohľadom na označujúce (signifiant), ani s ohľadom na označované (signifié). Podľa autora to bude vyžadovať veľa času a námahy, kým sa v chorvátsko-srbskej jazykovej oblasti takéto termíny ustália.

A. J. Bagmutová (Kyjev) sa zaoberá termínmi súvisiacimi s teóriou aktuálneho členenia. Sám termín *aktuálne členenie* zdôrazňuje najmä členenie vety z hľadiska styku [obščenije] hovoriacich: novší termín *komunikatívna syntax* je komplexnejší, lebo zahŕňa pojmy *východisko* i *jadro výpovede*, sémantiku vety, jej informativnosť, funkcie, ale najmä slovosled a intonáciu. Analyzuje sa termín *aktualizácia* chápaný ako začlenenie istého prvku vety do jej jadrovej (romatickej) časti, resp. ako konštatácia o vyčlenení daného prvku vety hovoriacim. Ako synonymum termínu *aktualizácia* sa niekedy používa spojenie *komunikatívny fókus*, ale autorka ho nepokladá za dostatočne terminologizované a kvalifikuje ho ako pomenovací prostriedok so značným stupňom obraznosti. V súvislosti s otázkami sémantiky vety a jej logickej štruktúry z hľadiska teórie aktuálneho členenia vnášajú sa do komunikatívnej syntaxe nové termíny, napr. termín *propozícia*, ktorého náplň sa značne modifikovala, ďalej termín *intencia* a i.; zjavujú sa aj zložitý termíny typu *voľná intenzná konverzia*, ďalej *explikant, explikandum* atď.

D. Buttlerová (Varšava) v referáte o poľskej sociolingvistickej terminológii konštatuje, že pojmový aparát a termíny zo sociolingvistiky nemajú v Poľsku dlhú tradíciu. V súčasnosti sa pod záštitou sociolingvistiky robia výskumy, ktoré predtým spadali do sféry štylistiky, jazykovej kultúry ap. V poľskej lingvistike jestvujú aj tendencie skúmať sociolingvistickú problematiku v rámci tradičných disciplín, napr. dialektológie. V sústave poľskej sociolingvistickej terminológie je vrstva prevzatých termínov a vrstva termínov, ktoré sú vkladom poľskej jazykovedy do sociolingvistickej terminológie — ide napr. o termíny *nivelizácia nárečí* (*niwelacja gwar*), *rustikalizácia mestského jazyka*, ktoré sú typické pre poľskú jazykovú situáciu. Nemalé terminologické ťažkosti spôsobuje to, že doteraz nie sú presne vymedzené hranice pojmu *sociolingvistika*.

Autorka vyslovuje požiadavku, aby sa všetky problémy spojené s pragmatickou funkciou jazyka skúmali v rámci samostatnej disciplíny — aplikovanej sociolingvistiky. Za základ poľskej sociolingvistickej terminológie pokladá skupinu termínov, ktoré vystihujú vnútornú stratifikáciu poľského jazyka (sú to termíny *język literacki, język miejski, język ludowy*), a za najslabšie ohnivo pokladá tú časť, ktorá súvisí s rozvrstvením poľštiny podľa funkčných štýlov.

E. Georgievová (Sofia) uvádza v referáte, že súčasná bulharská gramatická terminológia má pomerne krátku históriu a že sú v nej termíny

s ruskými fonetickými alebo slovotvornými črtami (*skazuemo, opredelaemo*) a termíny foneticky a morfológicky prispôsobené bulharskému jazyku (*podlog, priamo doplnenje*). Ďalej opisuje podmienky, za ktorých sa istý jazykový prvok môže stať termínom (uvádza sedem podmienok, pozri s. 45) a upozorňuje na živý pohyb okolo termínov spojených s teóriou aktuálneho členenia. V súvisi s tým sa dostali do bulharskej jazykovednej terminológie termíny *komunikatívny dynamizmus, situácia, konsituácia* a i. Sporadicky sa vyskytujú termíny *psychologický subjekt, psychologický predikát*, ako aj *funkčná perspektíva vety*, v ostatnom čase aj *kontextová perspektíva, kontextový dynamizmus* atď. Ide vlastne o konkurenciu starších a novších termínov. Za ustálené sa pokladajú termíny *téma, réma, aktualizátor, rematizátor, komunikatívny dynamizmus* atď.

H. Jenč (Budyšin) sa sústreďuje na lužickosrbskú sociolingvistickú terminológiu. Sociolingvistický výskum lužickej srbčiny je v porovnaní s ostatnými slovanskými jazykmi v začiatkoch; lužická srbčina je zo sociolingvistického hľadiska menej diferencovaná ako iné slovanské jazyky. Autor analyzuje termíny *spisowna řeč* a *ludowa řeč*, ktorými sa pomenúvajú základné sociolingvistické vrstvy. K nim pribudla aj tretia vrstva pomenovaná termínom *wobchadna řeč* (bežný jazyk), ktorá je predmetom intenzívneho záujmu sorabistiky. Termín *wobchadna řeč* sa vymedzuje ako „nadregionálna hovorená forma srbčiny“ [s. 54]; tento jazyk je charakterizovaný výpožičkami z nemčiny (*fojerlešer* — hasiaci prístroj, *šrawbenciher* — skrutkovač), zámenou *y* za *ó* (*my* — *mó*, *być* — *bóć*) ap.

Za sociolingvisticky relevantné sa pokladajú rozdiely v jazykových prostriedkoch súvisiace so zmenami komunikatívnych situácií. S ohľadom na to sorabistika rozoznáva sociolingvistické sféry, resp. funkčné štýlové sféry (*knižna* a *wobchadna*). Do sociolingvistickej problematiky zasahujú termíny *jazyková norma (řečneje normy)*, *kodifikácia* a *variantnosť normy*. Súčasná sorabistika disponuje termínmi *deskriptívna norma* (nevyučuje nijaký variant zo súboru možných variantov) a *preskriptívna norma* (zakladá sa na výbere možností daných jazykovým systémom).

J. Horecký (Bratislava) skúma vzťah jazykovednej terminológie k terminológii iných odborov. Konkrétne mu ide o to, aké všeobecné tendencie sa dajú zistiť pri preberaní nejazykovedných termínov do jazykovedy a naopak. Keďže sa jazykoveda ako jeden z prvých odborov pestuje v národnom jazyku, možno práve na jazykovednej terminológii ukázať všeobecnú tendenciu postupne dotvárať národné termíny. Pri tomto dotváraní sa jednak adaptovali latinské termíny, veľmi často sa aj kalkovali, no z prostriedkov národného jazyka sa tvorili aj nové termíny. Na každý spôsob sa uvádzajú príklady; osobitne inštruktívny je príklad na kalkovanie názvov pádov.

Vplyv iných vedných odborov na jazykovedu sa prejavuje najčastejšie aplikovaním teórií a metód logiky a matematiky, napr. aplikovaním teórie množín a teórie grafov. Menej je prípadov, že sa pôvodný jazykovedný termín prenáša do terminológie iných odborov; do terminológie počítačov sa prevzali z jazykovedy termíny *abeceda, slovo, slovník*, pravda s iným významom, ako majú v jazykovednej terminológii. Vo všeobecnosti sa ťažko dokazuje, že

konkrétne termín je prevzatý z iného odboru, pretože mohol vzniknúť aj paralelne (porov. termín *morfológia* v rozličných odboroch).

M. A. Žovtobriuch (Kyjev) podáva prehľad vývinu ukrajinskej sémantickej terminológie, materiálovo bohato dokumentovaný súborom termínov ustálených v rozpätí 50.—70. rokov. Ide o prevzaté termíny (napr. *seméma*, *sémantéma*, *konotácia*, *sémantická štruktúra*, *sémantická sféra*), ako aj o domáce termíny, z nich na prvom mieste o základný termín *význam* (*značenie*) vystupujúci v bohatom rade termínov, ako sú *základný*, *prenesený*, *konkrétny*, *abstraktný význam*, *rozšírenie významu*, *odtienok významu* atď. Dokladá sa symbióza domácich a prevzatých termínov (prívlastok *sémantický* popri *významový*, *zmyslový*, termíny *polysémia* — *mnohovýznamovosť*, *monosémia* — *jednovýznamovosť* a i. sa používajú zamieňavo ako rovnocenné) a vyzdvihujú sa princípy, ktorých sa ukrajinskí lingvisti pridŕžajú pri ustáľovaní sémantickej terminológie. Jeden z týchto princípov sa zakladá na tom, že do sústavy jazykovedných termínov sa nezanášajú termíny (dva alebo viac termínov) pochádzajúce z iných jazykov ani v takom prípade, keď v inojazyčných terminológiách majú tieto termíny široké uplatnenie. Tak z trojice termínov *semaziológia*, *sematológia*, *signifika* má prvoradé postavenie prvý, druhý sa nepoužíva a tretí sa vyskytuje minimálne. Ďalší princíp je princíp systémovosti, ktorý v terminologickej práci nemožno ignorovať v nijakom prípade.

Už na začiatku sa spomenulo, že v referátoch sa predstavuje a analyzuje konkrétny terminologický úsek príslušnej národnej jazykovednej terminológie. Keďže autori často uvádzajú zovšeobecňujúce závery a niekedy aj princípy regulovania terminológie, možno zborník pokladať za príspevok k teórii terminológie a pravdaže za oporu pri riešení analogických terminologických problémov v ktoromkoľvek jazyku. Tým sa len zvýrazňuje dosah a užitočnosť práce členov Medzinárodnej lingvistickej terminologickej komisie.

I. Masár

Nový dvojazyčný pôdohospodársky slovník

[SOTÁK, M., a kol.: Rusko-slovenský pôdohospodársky slovník. 1. vyd. Bratislava, Príroda 1980. 1142 s.]

Nástojčivá potreba odborného prekladového pôdohospodárskeho slovníka sa pocítovala úmerne tomu, ako sa prehlbovala väzba s vyspelou sovietskou pôdohospodárskou vedou a socialistickou výrobnou praxou.

Recenzovaný slovník je prvým rusko-slovenským pôdohospodárskym slovníkom. Je výsledkom mnohoročnej práce filológov a pôdohospodárskych odborníkov. Táto interdisciplinárna spolupráca, ktorú viedol a koordinoval popredný slovenský rusista prof. M. Soták, ukázala sa ako efektívna forma tvorivej kooperácie. Jej výsledkom je dielo podnetné z lexikografického hľadiska a veľmi užitočné z hľadiska praxe. Slovník je určený širokému okruhu používateľov: vedeckým pracovníkom, prekladateľom, aspirantom a študentom pôdohospodárskych škôl, praktikom a všetkým záujemcom o sovietskú pôdohospodársku literatúru. Obsahuje asi 60 000 termínov zo základných vedných odborov súvisiacich s pôdohospodárstvom, ako je agronómia, ekonómia a organizácia, lesníctvo, pedológia, ovocinárstvo, šľachtiteľstvo, zoo-

technika a pod. V heslách je minimálny počet slov zo všeobecnej slovnej zásoby, čo je dokladom svedomitej excerpcie odbornej pôdohospodárskej literatúry.

Účelný výber informácií v hesle vrátane výstižného a zrozumiteľného výkladu významu pokladáme za základné atribúty každého dobrého odborného slovníka, keďže jeho používateľ je často minimálne oboznámený s používaním lexikografickej príručky. Práve tieto i ďalšie požiadavky úspešne splnili autori recenzovaného slovníka.

Heslové slová sú usporiadané v abecednom poriadku, neprihniezdávajú sa nijaké deriváty. Vidové dvojice, deverbatívne adjektíva, substantíva a pod. sa uvádzajú ako samostatné heslové slová. Viacslovné pomenovania nájdeme v slovníku len raz, takže nedochádza k zbytočnej duplicitě. Priradujú sa len k podstatným menám a sú abecedne usporiadané do samostatných heslových odsekov nezávisle od druhu syntagmy a slovnodruhovej príslušnosti jednotlivých komponentov, napr. *VIAZKOSŤ absolútnej, moloka, počvy, udeľnaja; ZAPARNIK — mialka, perevoračivajuščijsia, postojannogo dejstviia, — smesitel', s terkoj, stojaščij*. Pri slovesách sa uvádzajú niektoré bežné slovné spojenia charakteristické pre odborný štýl, napr. *BRAT' barjer, vzajmy, grud', na otkup* a pod.

Rusko-slovenský pôdohospodársky slovník je prekladovým slovníkom, to znamená, že podáva reálny preklad slova, a nie jeho výklad. Princíp prekladovosti sa uplatňuje aj v členení hesiel na významy. Ak má slovo v ruštine niekoľko významov a prekladá sa vždy rovnako, tieto významy sú zahrnuté vždy v jednom ekvivalente a s naznačením, v ktorom vecnom okruhu sa slovenský náprotivok používa. Keď má slovo v východiskovom jazyku jeden význam, môže mať v slovenčine niekoľko ekvivalentov, t. j. niekoľko prekladových významov, napr. *kladka jaic* 1. zoot. *znáška vajec*; 2. ent. *kladenie vajec*. Inokedy rozličné slovenské náprotivky názorne dokumentujú významovú rozčlenenosť slova, ktorá existuje aj v ruštine, napr. *VINOGRAD* m. 1. bot. *vinič* (*Vitis*); 2. *hrozno*; *GUBA* f. 1. anat. *pysk* (*labium*); 2. tech. *čelust* 3. geogr. *záliv*; 4. bot. *drevokazná huba*.

Ruské slová nemajú vyznačený prízvuk. Keďže slovník je určený najmä na štúdium ruskej odbornej literatúry teda na receptívnu prácu s ruským jazykom, nepokladáme označenie prízvuku za nevyhnutné. Myslíme však, že by bolo správne vo východiskovom jazyku označiť príslušnou skratkou zastaranú lexiku, nárečové a hovorové slová, resp. tzv. ľudové výrazy, a tak ich diferencovať od štylisticky neutrálnej odbornej lexiky; potrebné je to najmä preto, že nie vždy možno nájsť slovenský ekvivalent s adekvátnou štylistickou hodnotou. [Pravda, malo sa uvážiť, či do odborného slovníka vôbec zaradiť aj hovorové a nárečové slová, ktoré sa v odborných slovníkoch neuvádzajú.]

Dynamický proces socializácie a modernizácie poľnohospodárskej výroby a lesníctva našiel svoj odraz aj v jazyku. Slovná zásoba máloktorej výrobné sféry čerpala v minulosti v takej miere z tzv. ľudovej reči a z nárečí ako práve odborná pôdohospodárska lexika. Ale v ostatnom čase aj v tejto sfére zaznamenávame mocný prienik slov cudzieho pôvodu vrátane internacionálnej lexiky. Zostavovatelia slovníka riešili tento problém tak, že popri náprotivkoch domáceho pôvodu uvádzajú aj synonymné názvy tvorené z cu-

dzích slovných základov: *infikovanie, nakazenie* [322]; *limit, hranica, medza* [446]; *aborigénny kôň, kôň domáceho chovu* [461]; *nadvýroba, nadprodukcia* [670]; *reorganizácia, prestavba* [673]; *endogamia, príbuzenská plemenitba* [1128]. Inokedy sa súbežne uvádza staršie aj novšie pomenovanie: *hromozvod, bleskozvod* [199]; *podzemný kanál, podzemná struha* [335]; *pestovateľ kukurice, kukuričiar* [422]; *pestovateľ lanu, lanár* [469]; *ze'leninár, pestovateľ zeleniny* [594] rovnako *zeleninárka* (tamtiež); *dopravník na obilie, zrnomet* [1006]. Slovník uvádza medzinárodnú sústavu meracích jednotiek ako *hmotnosť* [100], *joule* [222] a pod. a je zaujímavý aj ako dielo registrujúce vývinové tendencie odbornej pôdohospodárskej lexiky v súčasnosti.

Recenzovaný slovník má vysokú informatívnu hodnotu a istotne významnou mierou prispeje k zintenzívnenému a spoľahlivému prenosu sovietskych vedeckých informácií a poznatkov z okruhu pôdohospodárstva k nám. Slovník je prínosom aj pre teóriu a prax dvojazyčnej lexikografie predovšetkým svojím zacielením na pôdohospodársku lexiku a aplikáciou princípov prekladovosti na prax zostavovania odborných slovníkov.

L. Benediková

Výtahy z referátov prednesených na VI. európskej hydinárskej konferencii

V dňoch 8.—12. septembra 1980 bola v Hamburgu VI. európska konferencia Svetovej vedeckej hydinárskej spoločnosti (WPSA). Odznelo na nej vyše 230 referátov. Všetky referáty uverejnila západonemecká pobočka WPSA. V dvojčísle [11—12, roč. XXII] mesačníka *Hydinársky priemysel* sú v preklade uverejnené stručné výtahy zo 133 referátov.

Snahu redakcie tohto mesačníka — poskytnúť našim hydinárskym odborníkom prehľad o súčasných výsledkoch vedeckého bádania v tejto oblasti — treba kvitovať s uznaním. Škoda, že sa prekladatelia pri prekladaní odborných termínov neopierali o naše odborné názvoslovie. Tak sa totiž do preložených stručných výtahov dostalo veľa nenáležitých výrazov a neustálených termínov.

V mnohých výtahoch sa spomína termín *brojler*. Je to názov prevzatý z angličtiny vari do všetkých jazykov a osvojili si ho aj naši chovatelia. Týmto termínom sa pomenúva intenzívne vykrmované alebo vykŕmené mláďa všetkých druhov hydiny, domácich králikov, ďalej aj jahňa, kozla i prasiatko určené na pečenie alebo opekánie [porov. aj domáci termín *pečenáč*]. Preto treba vždy uvádzať aj druh brojlera, a nie vzťahovať ho iba na kurčatá, ako sa to sústavne opakuje v preložených výtahoch.

Druh, plemeno, kríženec (hybrid) alebo *typ hydiny* sú jasne vymedzené chovateľské názvy, ktorých ľubovoľné zámieňanie môže byť príčinou nedorozumenia. U nás sa chovajú tieto druhy domácej úžitkovej hydiny: kury, morky, husi, kačky, holuby, zriedka perličky a len výnimočne aj japonské prepelice. V rámci každého druhu jestvuje niekoľko plemien. Keďže kurčatá sú mláďatá kúr, môže byť len jeden druh kurčiat. Nemôže teda byť *dvaťásť druhov brojlerov — kurčiat*. Preto sa prvá veta posledného odseku na

s. 400 nemala začínať slovami *Dvanásť druhov brojlerov...*, lež takto: *Dvanásť skupín brojlerových kurčiat...*

Ani názvy *hydina* (angl. *poultry*, nem. s *Geflügel*) a *sliepka* (angl. *hen*, nem. e *Henne*) nemožno ľubovoľne zamieňať, ako sa to robí vo viacerých výťahoch. Názov *hydina* sa vzťahuje na všetky vyššie uvedené druhy, na obidve pohlavia, na mláďatá i na dospelé jedince. Naproti tomu názov *sliepka* je užší; pomenúva sa ním len dospelá samica druhu *kura*.

Na s. 433 a 436 sa v súvislosti s hydinou opakuje spojenie *husťota osádky*, hoci to malo byť *husťota hydiny*, čím sa rozumie počet jedincov pripadajúcich na 1 m² dlážky či na 1 m² dna kletky. Názov *osádka* sa vzťahuje iba na ľudí, a nie na hydinu ani na iné živočíchov.

V preloženom výťahu na s. 404 sa namiesto názvu *plemeno* celkom nevhodne zvolil názov *chov*, hoci *plemeno* a *chov* nie sú terminologické synonymá. *Chov* je nadradený pojem, ktorý sa vzťahuje na všetku chovateľskú činnosť i na všetky vekové a úžitkové kategórie hydiny, teda na výkrm, odchov, dokrm aj na chov dospelaj hydiny. Zahrňuje šľachtenie, rozmnožovanie i produkciu hydínových výrobkov. Chov je zabezpečovanie a usmerňovanie prostredia, výživy aj opatery zamerané na dosahovanie požadovaného chovateľského cieľa. V užšom zmysle sa o chove hovorí iba v súvislosti s hydinou určenou a používanou na reprodukciu či na znášku konzumných vajec.

Rhode Island Rot (RIR), *White Leghorn* (WL) i *Araucana* (AU) sú anglické názvy plemien kúr, a nie chovy. Preto ani križence týchto plemien nemožno pomenovať názvom *chovy*.

Na s. 436 v titulku druhého referátu namiesto výrazu *kurčiat* má byť ..*sliepok*. Na tej istej strane v treťom titulku má byť ..*kúr*.., a nie *kurčiat*... Je to zrejmé z textov pod uvedenými titulkami.

Na s. 396 názov referátu P. Mareta je pretlmočený takto: *Oligogény a biologická efektívnosť sliepky*, hoci anglické znenie toho titulu je: *Major genes and biological efficiency in the fowl*. Prvá veta výťahu z tohto referátu po pretlmočení do slovenčiny sa začína takto: *Mendelejevove faktory modifikujú efektívnosť krdla*... Začiatok tejto vety v anglickom súhrne znie však takto: *Single genes modifying the efficiency of poultry*... Pri takomto zamieňaní pojmov a názvov je nevyhnutné zdôrazniť aspoň toto: 1. Slovenský ekvivalent anglických názvov *fowl* alebo *poultry* a nemeckého názvu *das Geflügel* je *hydina*, a nie *sliepka* ani *krdel*. 2. Dmitrij Ivanovič Mendelejev (1834 — 1907) bol geniálny ruský chemik, autor periodickej sústavy chemických prvkov, ale genetikou sa nezaoberal. Naproti tomu Johann Gregor Mendel (1822—1884) objavil základné pravidlá a zákony dedičnosti, preto je pokladaný za zakladateľa genetiky.

Leghornka biela je názov veľmi rozšíreného plemena kúr. Na s. 397 je však toto všeobecne zaužívané pomenovanie nahradené spojením *biely leghorn*, hoci *kura* je rodu ženského.

Začiatok prvej vety v prvom odseku na s. 401 znie takto: *Liaharenská spoločnosť ASA CHICK*.. Podstatné mená *liahar*, *liahareň* v slovenčine nejestvujú, preto nie je prijateľné ani spojenie *liaharenská spoločnosť*. Tu by však nebolo náležité ani správne slovenské znenie *liahniarska spoločnosť*, lebo to nie je výstižný ekvivalent anglického názvu *The breeding company*, ani nemeck-

kého *Der Zuchtbetrieb*. Nebolo účelné poslovenčiť názov tejto spoločnosti. Ak to bolo z akýchkoľvek dôvodov potrebné, mal pretlmočený názov znieť takto: *Šľachtiteľský podnik ASA CHICK*.

Obsah termínu *metabolizmus* je v predposlednom odseku na s. 383 zúžený na látkovú výmenu. Látková výmena je však užší pojem ako látková premena; výstižný ekvivalent metabolizmu je práve *látková premena*.

Premeniteľná energia sa u nás podľa ČSN 46 7007 nazýva *metabolizovateľná energia*, a nie *metabolická*, ako znie preklad v prvom výťahu z referátu na s. 421.

Termíny *odchov*, *výkrm* a *chov* sa vo viacerých preložených výťahoch z referátov zamieňajú, hoci sú významovo odlišné. *Odchov* je zabezpečovanie prostredia, výživy aj opatery mláďatám od vyľiahnutia do dosiahnutia pohlavnej dospelosti. Brojler sa neodchováva, lež *vykrmuje*. Nosnice sú už dospelé samice hydiny, ony už boli odchované, preto sa neodchováva, ale *chová*.

Prvá veta v prvom odseku výťahu z druhého referátu na s. 434 sa začína takto: *Mladé nosnice vo veku 20 týždňov...* Lenže mladá nosnica je už dospelá samica hydiny v prvom znáškovom roku, teda staršia ako 20 týždňov. Toto pomenovanie sa však vzťahuje na samice všetkých druhov hydiny, nielen na mladé sliepky. Nedospelé samice všetkých druhov hydiny majú spoločný názov *mládky*. Keď dospejú, stanú sa z nich *mladé nosnice* a neskôr *staré nosnice*.

Odroda je bežný termín, ale vzťahuje sa iba na rastliny a minerály, tak ako názov *plemeno* prislúcha iba živočíchom zošľachteným v rámci určitého živočíšneho druhu. Chovatelia rozoznávajú ešte aj v rámci plemena užšie skupiny, ktoré sa od seba líšia niektorými znakmi, napríklad *miestne rázy* alebo *typy*. Na s. 405 je v druhom výťahu uvedené, že v Poľsku sa chovajú *ťažké* a *ľahké odrody husí*. Je pravda, že v severnej oblasti Poľska sa chovajú husi ťažšieho typu, nazývané *suwalské*, *rypinské*, *kartuské* a na juhu majú husi ľahšieho typu, ktoré označujú názvami: *lubelské*, *kielske* a *podkarpatské husi*. Lenže to nie sú názvy odrôd.

Sliepky dostávali od 8. do 20. týždňa veku kŕmne dávky a, b, c,... Tak znie začiatok tretej vety v poslednom odseku na s. 420. Už sme uviedli, že sliepka je dospelá samica. Samice kŕm stredne ťažkého typu *Tetra SL* pohlavne dospievajú až po dvadsiatom týždni veku. Až potom sa stávajú sliepkami. Preto sa názvy *die Junghennen* (nem.) a *pullets* (angl.) mali pretlmočiť ako *sliepočky* alebo *kuričky*, lebo to sú mláďatá, z ktorých sa odchováajú budúce sliepky.

Na s. 443 je titulok druhého referátu takmer doslova mechanicky preložený takto: *Vplyv rôznych technických manipulácií na stabilitu škrupiny a na hygienický stav slepačích vajec*. Z textu je však zrejmé, že titulok nemal byť preložený doslovne, lež ho bolo treba pretlmočiť takto: *Vplyv rôznych systémov zberu na zachovanie celistvosti a čistoty škrupiny slepačích vajec*.

Pri kukurici a šrote vyextrahovanom zo sóje... Tak je preložený začiatok poslednej vety v poslednom odseku na s. 384. Zo sóje sa však neextrahuje šrot, lež olej. Rastlinné oleje sa získavajú z rozdrvených olejnatých semien lisovaním alebo extrahovaním pomocou vhodného rozpúšťadla tuku. Zvyšky rozdrvených semien zbavených tuku lisovaním sa pomenúvajú názvom *vý-*

lisky a to, čo zostane zo semien zbavených tuku extrahovaním, nazýva sa *extrahovaný šrot*. Výlisky a extrahované šroty sú pomerne bohaté na dusíkaté látky, preto bývajú dôležitými komponentmi kompletných kŕmnych zmesí. Zo sóje sa teda môže získať okrem oleja extrahovaný šrot alebo výlisky. Preto spomenutá časť vety mala mať takýto začiatok: *Pri kukurici a sójovom extrahovanom šrote...*

V čase tmy (20 — 4 hod.) boli osvetlené ultrafialovým čiernym svetlom... Tak znie doslovný preklad začiatku štvrtej vety v poslednom odseku na s. 437. Vieme, že jestvujú viditeľné i neviditeľné lúče s rozličnou vlnovou dĺžkou. Aj to je známe, že biele svetlo možno rozložiť na 6 farebných zložiek: červenú, oranžovú, žltú, zelenú, modrú a fialovú, čo zistil už Newton. Ale čierneho svetla niet, hoci sa takéto pomenovanie svetla v anglickom i nemeckom texte vyskytlo. To sa však nemalo preložiť doslovne, lež odborné takto: ...*boli ožiarené neviditeľnými ultrafialovými lúčmi...*

Znáškovosť je výraz, ktorým prekladateľ vo viacerých výťahoch z referátov nevhodne nahrádza náležitý a u nás ustálený chovateľský termín *znáška*. *Znáška* je jedna z dôležitých charakteristík úžitkovosti hydiny a udáva počet vajec, čo nosnica cez rok alebo iné vymedzené obdobie znesie. [Hovorí a píše sa však aj o znáške medu. Výraz *znáškovosť* nezaznamenáva ani Slovník slovenského jazyka.]

Úžitkovateľnosť je použiteľnosť alebo upotrebitelnosť čohosi na čosi. Bezchybné krmivo sa zužitkuje, použije, upotrebí na kŕmenie niektorého druhu živočíchov. Rôznymi úpravami sa spôsobilosť krmiva na kŕmenie môže ešte zlepšiť. Znehodnotené krmivo je však súce iba na kompost. Keď sa píše o selekcii kúr na lepšiu konverziu krmiva, nie je správne použiť namiesto termínu *konverzia* výraz *zužitkovateľnosť*. Domáce synonymum chovateľského termínu *konverzia* je *využitie krmiva*. Vyjadruje sa množstvom spotrebovaného krmiva známeho zloženia na 1 kg získaného živočíšneho výrobku. To je aj veľmi dôležitý ukazovateľ úžitkovosti zvierat.

Cieľom tohto príspevku bolo upozorniť prekladateľov i redaktorov publikácií s hydinárskou tematikou na to, aby pri svojej zásluhnej práci dôslednejšie uplatňovali našu ustálenú odbornú terminológiu.

A. Okál

Prevzaté slová v publikácii o poradenskej psychológii

[J. KOŠČO — D. FABIÁN — M. HARGAŠOVÁ — V. HLAVENKA: Teória a prax poradenskej psychológie. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 437 s.]

Množstvo sociálnych, ekonomických, vedeckých, technických a kultúrnych premien dnešných dní kladie na každého príslušníka spoločnosti zvýšené nároky. Nie všetci ľudia sa vedia vyrovnat' s novovzniknutými situáciami a prispôbiť sa im, potrebujú sa často s niekým poradiť, ako pokračovať ďalej na životnej ceste, ako sa popasovať s problémami, dakedy na prvý

pohľad neriešiteľnými. Ako jeden z nástrojov sa človeku i spoločnosti ponúkajú rozličné formy a typy poradenských služieb, napr. vo výchove, vo vzdelávaní, pri voľbe povolania, pri ťažkostiach v rodinnom či osobnom živote. V ústrety naznačeným cieľom vychádza publikácia *Teória a prax poradenskej psychológie*. Obsahuje súbor prác, ktoré sú výsledkom teoretického štúdia aj praktických výskumov autorov. Už po prečítaní niekoľkých kapitol vidieť, že je to vysoko odborná práca s množstvom špeciálnych termínov z oblasti pedagogiky, psychológie aj psychoanalýzy. No podľa toho, čo sa píše na záložke, nie je určená len úzkemu kruhu odborníkov, jej poslanie má byť oveľa širšie. Svojimi ideami a riešeniami má byť podnetná popri psychológoch, personálnych a zdravotníckych pracovníkoch aj pre širšiu verejnosť. Ak máme na mysli práve tú poslednú z vymenovaných kategórií čitateľov — širšiu verejnosť —, znamená to, že ide o populárno-náučnú publikáciu a od takej sa žiada v prvom rade prístupnosť a zrozumiteľnosť textu. Keďže uvedené atribúty v najväčšej miere ovplyvňuje výber lexikálnych prostriedkov, všimneme si túto stránku knihy.

Autori vychádzajú z bohatej zahraničnej literatúry, najmä anglickej, americkej a sovietskej, čo do značnej miery poznačilo výber lexikálnych prostriedkov. Vysvetleniu daktorých kľúčových pojmov, ako sú *guidance, counselling, l'orientation, orientácia, konsultácia, proforientácia, profkonsultácia* (62) venujú celé kapitoly. Na daktorých miestach neznáme pojmy vysvetľujú, či skôr prekladajú, napr. anglické názvy *vocational psychology* — *psychológia povolania* (148), *self-concept* — *predstava o sebe samom* (155), alebo za domácim pomenovaním uvádzajú v zátvorke inojazyčný ekvivalent: *profesionálne správanie (vocational behaviour* — 159), *fáza prechodu (transition* — 160), *dvojstopý (správne by malo byť dvojstopový) vzor kariéry (Double — track career pattern* — 166) atď. Častejšie však tu odborná terminológia a prevzaté slová kladú na čitateľa, ktorý sa psychológiou priamo nezaobrá, priveľké nároky. Napr. substantívum *support* je síce aj názvom celej kapitoly (4. *Support v procese psychologického poradenstva* — 273), nedozvieme sa však presne, čo ono znamená, len toľko, že *Support má v poradenskom procese dôležitú úlohu zmierňovania tlaku problémov. Nie je prostriedkom, ktorý vyrieši poradenský problém, ale má významnú pomocnú úlohu. Thorne... rozlíšil viacero spôsobov uistenia klienta, ktoré pôsobia supportívne*. Potom sa vymenúvajú jednotlivé druhy týchto „supportívnych“ uistení. Slovám *support, supportívny* možno presne porozumieť iba prostredníctvom angličtiny (*support* = podpora, pomoc, najmä morálna), lebo v slovníkoch cudzích slov sa zatiaľ slovo *support* uvádza len ako technický termín (súčasť obrábacieho stroja). Bolo by potrebné vysvetliť aj to, čo sa myslí pod pojmom *longitudinálne štúdium* (154, 205), lebo adjektívum *longitudinálny* bežne značí „pozdišný, rovnobežný s osou“ a v danom kontexte o to zrejme nejde. V celej publikácii sa uprednostňujú prevzaté knižné slová *kreovať, kreovanie* pred domácimi: *tvoriť, utvárať, tvorba, utváranie, vytváranie*, napr. *vznik a formálne kreovanie poradenskej psychológie* (62), *diskusia, ktoré viedli ku kreovaniu poradenskej psychológie a sprevádzajú procesy jej kreovania* (80) a inde.

Stav duševnej úzkosti sa odborne nazýva *anxiozita*. Akiste aj tu sa pod

vpływom anglickej literatúry (*anxiety* = úzkosť) toto slovo dostalo do recenzovanej publikácie v podobe *anxieta*: *Klienti tohto druhu prichádzajú do poradne so zvýšenou anxiitou a tenziou* [250], podobne aj na s. 264, 273 a ďalších. Predpona *pato-* tvorí prvú časť zloženín s výrazom „choroba, útrapy“ (*patológia, patogénny* atď.). Na s. 96 sa však s ňou stretáva v substantivizovanej podobe takto: ...*úlohy starostlivosti o rozvoj tzv. zdravej populácie nemožno podriaďiť východisku z pato*. Skôr „*pato*“ môžeme považovať za aspekt existencie normy. Slovo *pato* patrí do oblasti profesionálneho slangu. K zrozumiteľnosti tejto vety by iste prispeli adjektíva *chorý* a *chorobný* takto: ...*úlohy starostlivosti o rozvoj tzv. zdravej populácie nemožno podriaďiť východisku z chorej populácie*. Skôr *choré* (resp. *chorobné, patologické*) môžeme pokladať za aspekt...

V nezvyčajnom spojení sa uvádza substantívum *optika*: ... *táto [úroveň] je síce významným prínosom, stáva sa trvalou zložkou poradenskej pomoci človeku, ale zotrúva iba na optike úloh a hľadísk jednej profesie*. Slovo *optika* nemá tu nič spoločné s náukou o svetle a svetelných prístrojoch. Jeho význam je „zameranie, hľadisko, zreteľ“. Na s. 210 sa nesprávne prekladá slovo *preokupácia* ako *uskutočňovanie*. Ide o adaptáciu anglického substantíva *preoccupation* (vyslov. *prokjupejšn*) — zamyslenosť, roztržitosť, bezmyšlienkovitosť.

Vysvetliť by sa žiadalo pojmy *homeoscedastický, heteroscedastický, ipsatívne skóre* [277]. Ani slová *katamnéza* [73], *relaps* [273], *allokácia* (správne *alokácia* — 229), *nomothetický* (správne *nomotetický* — 244) nepatria medzi bežné termíny.

V kapitole *Pojmy súvisiace s kategóriou obrazu seba* [327—8] sme sa stretli s termínom *naďja* ako ekvivalentom latinského výrazu *super-ego*. Uvádza sa tam niekoľko úrovní obrazu seba. V bode c sa píše: ...*ideálne „ja“, o ktoré sa usilujeme, pretože to považujeme za svoju povinnosť (Superegova komponenta jáskej motivácie)*. Vysvetlenie v zátvorke skôr zatemňuje ako objasňuje to, čo sa povedalo predtým. Začneme teda dešifrovať jednotlivé spojenia. *Superegova komponenta* by naznačovala existenciu nejakej osoby nazvanej *Superego*. Tu však ide o adjektívum utvorené od výrazu *super-ego*, teda správne má byť *superegový komponent* (substantívum *komponent* je mužského rodu, chybné sa uvádza v ženskom rode aj na iných miestach, napr. na s. 328, 329, rovnako aj substantívum *variant* je mužského rodu, nie ženského, ako sa uvádza na s. 49 a ďalej). Spojenie *superegový komponent* [so zhodným prívlastkom] môže byť aj v inej podobe — *komponent super-ego* [s nezhodným prívlastkom]. Čo však ďalej s jáskou motiváciou? Od osobných zámen *ja, ty, on, my, vy*... sa adjektíva netvoria ani príponou *-ský* (*jásky, týsky, onský, myský, výsky*), ani príponou *-ový* (*jaový, tyový, onový, myový, vyový*). Vzťah k osobnému známemu treba vyjadriť opisom — s motiváciou *ja*, či presnejšie s motiváciou *vlastným ja*. Po týchto úpravách by sa *Superegova komponenta jáskej motivácie* zmenila na *superegový komponent s motiváciou vlastným ja* alebo *komponent super-ego motivovaný vlastným ja*.

Domnievame sa, že je zbytočné používať prevzaté slová tam, kde by sa celkom dobre vystačilo s domácimi. Nebýva napr. zvykom hovoriť o *osobných*

neadekvátnostiach klienta [271], skôr o osobných nedostatkoch, ani uistovanie klienta, že jeho problém nie je nijako výnimočný, nemusí pôsobiť *supportívne* [tamže], stačilo by, keby ho *morálne podporilo, povzbudilo*. Snaha pochopiť klienta nemusí byť: ...*verbálne aj neverbálne manifestovaná* [tamže], *snahu pochopiť klienta možno vyjadriť slovom alebo iným spôsobom*. Vyriešenie problému netreba vždy len *akcelerovať* [264], stačí, ak ho *urýchlime*. Aj problémy a ťažkosti bývajú všelijaké — ťažké, veľké, riešiteľné, neriešiteľné, ešte sme sa však nestretli ... *s ľuďmi, ktorí majú masívnejšie problémy a ťažkosti* [283].

Treba zvážiť, či sú v slovách *vydiferencovať, oddiferencovať, vyšpecifikovať, zilustrovať*, predpony *vy-, od-, z-* nevyhnutne potrebné, či dané slová nemajú už aj bez nich zodpovedajúci význam — *vydiferencovať štyri charakteristické úrovne* [19], *oddiferencovanie pedagogiky* [32], *vyšpecifikovať osobitosti poradenstva* [108], *zilustrovať bezprostredné okolnosti* [80]. Ak v prvých troch príkladoch možno pripustiť vo vzťahu k príslušným bezpredponovým slovesám istý jemný významový rozdiel, v poslednom prípade je predpona *z-* zbytočná. Ani hybridné adjektívum *semizávislý — semizávislé schopnosti* [169] by nestratilo svoj jednoznačný význam v podobe *polozávislý*.

Obmedzený rozsah recenzie nedovoľí poukázať na všetky prípady, kde sa v tejto publikácii prevzaté slová používajú nenáležite, kde nie sú jednoznačné, kde sa žbytočne hromadia, čím sťažujú hladké porozumenie textu.

V súvislosti s pojmom *poradenstvo na úrovni vedy* dotýka sa jeden z autorov otázky metajazyka. (Metajazykom sa rozumie umelá vyjadrovacia sústava zahŕňajúca prostriedky a pravidlá platné v tejto sústave, používané v istom vednom odbore, napr. v matematike, v logike.) Autor má pravdu, keď píše, *tvorba vedeckých pojmov nie je čosi ľubovoľné*. Po prečítaní publikácie *Teória a prax poradenskej psychológie* sme sa však nemohli ubrániť dojmu, že sa prevzatými slovami plytvalo, lebo sa používali aj tam, kde by domáce ekvivalenty boli poslužili rovnako, ak nie lepšie. Nie sme zaujatí proti prevzatým slovám, v odbornej literatúre sa bez nich nemožno zaobiť, keď slúžia na spresnenie pojmov, keď sú všeobecne rozšírené, prípadne keď má v danom odbore ich používanie istú tradíciu. Ak je však publikácia určená širšiemu okruhu čitateľov — a podľa záložky v tomto prípade, *ako sme už naznačili v úvode, ide práve aj o to — treba výberu prevzatých slov venovať náležitú pozornosť, nepoužívať ich tam, kde jestvujú vlastné domáce ekvivalenty a neznáme alebo menej známe pojmy radšej vysvetliť, hoci aj v podobe slovníka na konci knižky*. Ak totiž čitateľ prelistuje nejakú knižku, o ktorú má záujem, ale nájde v nej priveľa miest, ktorým nerozumie, znechutený ju odloží. V prípade *Teórie a praxe poradenskej psychológie* by bolo škoda, keby sa tak stalo, lebo je to publikácia zaujímavá a potrebná. Pravda, treba ešte povedať, že niektoré z našich konštatácií strácajú opodstatnenosť v tom prípade, ak nebolo cieľom autorov adresovať publikáciu širšej verejnosti, ako sa to uvádza na záložke knihy, ale iba užšiemu okruhu odborníkov.

E. RISOVÁ

SPYTOVALI STE SA

Jaderné alebo jadrové, objemné alebo objemové krmivá? — Čitateľ M. R. z Bratislavy sa spytuje, ktoré z dvojíc spojení *jaderné krmivá* — *jadrové krmivá*, *objemné krmivá* — *objemové krmivá* vyhovujú z jazykového hľadiska a ktoré z nich treba používať v okruhu poľnohospodárstva.

V dvojici slov *jaderný* a *jadrový* ide o prídavné mená utvorené od rovnakého slovotvorného základu, od podstatného mena *jadro* príponami *-ný* a *-ový*. Prídavné meno *jaderný* je výsledkom staršieho spôsobu tvorenia vzťahových prídavných mien. Živším spôsobom tvorenia vzťahového prídavného mena od slovotvorného základu *jadro* vznikla podoba na *-ový*: *jadrový*. Medzi slovami *jaderný* a *jadrový* niet významového rozdielu; podoba *jadrový* však vystihuje „tendenciu vyhýbať sa pri tvorení nových názvov tvarom, pri ktorých nastávajú alternácie a vznikajú vkladné hlásky“ (J. Horecký, Lexikológia I, Bratislava, SPN 1971, s. 190).

Slovník slovenského jazyka uvádza pri prídavnom mene *jadrový* nasledujúce významy: obsahujúci *jadro*, týkajúci sa *jadra*, súvisiaci s *jadrom*. Prídavné meno *jadrový* je aj súčasťou dvojslovných termínov vo fyzike, v biológii, v elektrotechnike a v poľnohospodárstve. Uvedieme aspoň niekoľko príkladov na jeho použitie: *jadrová blana* je blana obaľujúca *jadro*, *jadrová fyzika* skúma atómové *jadrá*, *jadrové krmivá* sú krmivá, ktoré obsahujú *jadro* alebo *jadrá* (čiže hodnotné krmivá obsahujúce veľa živín).

Prídavné mená *objemný* a *objemový* sa líšia predovšetkým tým, že prvé prídavné meno je akostné a druhé vzťahové. Akostné prídavné meno *objemný* vyjadruje význam „majúci veľký objem, veľké rozmery, veľký rozsah“ (pozri SSJ II, s. 422). Naproti tomu prídavné meno *objemový* má význam „súvisiaci s objemom, vzťahujúci sa na objem“. Tento význam sa síce v SSJ neuvádza, ale je zrejmy z prihniedzovania prídavného mena *objemový* k heslu *objem*. Z uvedenej charakteristiky obidvoch prídavných mien vyplýva, že na pomenovanie krmiva, ktoré obsahuje v pomere k objemu málo živín, treba použiť termín *objemové krmivo*. Ten sa v poľnohospodárskej terminológii aj ustálil ako vecný náprotivok termínu *jadrové krmivo* (t.j. krmivo obsahujúce v malom objeme veľa živín).

K. Matějová

Ordinovať a ambulovať. — I. J. z Prešova sa spytuje, či sa v spisovnej slovenčine používa sloveso *ambulovať*. Na poliklinike sa totiž stretla s oznámením: *Dnes neambulujeme*.

V Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 60) sa uvádzajú ako samostatné heslá iba substantíva a adjektíva *ambulancia*, *ambulančný*, *ambulant*, *ambulantný*, *ambulatórium*, *ambulatórny*. Sloveso *ambulovať* sa tam neuvádza. Sloveso *ambulovať* sa v okruhu zdravotníctva utvorilo analogicky podľa slovesa *ordinovať*. V citovanom Slovníku cudzích slov (s. 633) sa okrem hesiel *ordinácia*, *ordinačka*, *ordinačný* uvádza aj sloveso *ordinovať*. Podstatné mená *ambulancia* a *ordinácia* sú latinského pôvodu (porov. v lat.

ambulatio, -ionis f. = prechádzka; *ambulo, -are* = prechádzať sa; *ordinatio, -ionis* f. = zoradenie, usporiadanie, poradie, rad; *ordino, -are* = usporiadať, stavať do radu]. Sloveso *ordinovať* má podľa uvedeného slovníka tri významy: 1. vyšetrovať chorých, 2. predpisovať [dakomu, dačo] ako liek, 3. svätifik [dakoho], vysväcovať za kňaza, uvádzať, uviesť do kňazského úradu. Sloveso *ambulovať*, na ktoré sa sýtuje pisateľka listu, sa používa vo význame „vyšetrovať dochádzajúcich pacientov, prijímať na vyšetrenie chorých pacientov“. V spisovnej slovenčine sa často používajú podstatné mená a slovesá uvedeného typu; napr. *asanačia, asanovať; neutralizácia, neutralizovať* a pod. Keďže však substantívum *ambulancia* nemá v spisovnej slovenčine dejový význam [pozri Slovník slovenského jazyka I alebo Slovník cudzích slov], ako je to pri substantíve *ordinácia*, resp. pri ostatných citovaných substantívach so zakončením *-cia*, nemožno sloveso *ambulovať* uznať sa plnohodnotný spisovný jazykový prostriedok. Pri jeho utvorení sa totiž uplatnila iba slovotvorná analógia, ktorá je však v danom prípade v rozpore so slovo- tvornými zákonitosťami uplatňujúcimi sa pri tvorení slovies od prevzatých substantív na *-cia*. Preto možno sloveso *ambulovať* hodnotiť ako nesprávne utvorený lexikálny prostriedok, ktorý sa iba sporadicky používa v oblasti zdravotníctva.

J. Jacko

Dialektový, alebo dialektický? — Čitateľka D. K. z Bratislavy sa na nás obrátila s otázkou, ako treba v slovenčine vytvoriť prídavné meno od podstatného mena *dialekt*.

Je to zaujímavá otázka už aj preto, lebo v Slovníku slovenského jazyka [SSJ 1. s. 257] sa uvádza, že prídavné meno od slova *dialekt* má dve podoby — *dialektový* a staršiu *dialektický*. Možno, že čitateľka pri svojej otázke vychádzala práve z tejto informácie.

Ako je známe, slovo *dialekt* je gréckeho pôvodu a jeho ekvivalent v slovenskom jazyku je slovo *nárečie*. Pokiaľ ide o prídavné meno odvodené od slova *dialekt*, v spisovnej slovenčine sa novšie používa podoba *dialektový*. Utvorila sa od základného slova *dialekt* pridaním slovotvornej prípony *-ový*. Obdobným spôsobom tvoríme prídavné mená aj od niektorých ďalších podstatných mien, ktoré sú jazykovednými termínmi, napr.: *slang* — *slangový* (*slangové slovo*), *žargón* — *žargónový* (*žargónový výraz*), *argot* — *argotový* (*argotové slovo* popri *argotické slovo*) a pod. Staršia podoba prídavného mena *dialektický* má nevýhodu v tom, že je homonymná s prídavným menom *dialektický*, ktoré je odvodené od slova *dialektika* [= veda o všeobecných zákonoch pohybu a vývinu prírody, ľudskej spoločnosti a myslenia] slovotvornou príponou *-ický*. Prídavné meno *dialektický* sa v spisovnej slovenčine používa, podobne ako aj v iných známych jazykoch, najčastejšie v spojení *dialektický materializmus*. Slovotvornou príponou *-ický* sa tvoria aj niektoré ďalšie prídavné mená od prevzatých slov grécko-latinského pôvodu, napr.: *mechanika* — *mechanický*, *logika* — *logický* atď.

Kvôli úplnosti je potrebné uviesť, že v slovenčine je ešte jedno zložené podstatné meno obsahujúce v prvej časti slovo *dialekt*. Ide o slovo *dialek-*

tológia. Prídavné meno od neho sa utvorí tak, že sa k slovotvornému základu pridá prípona *-ický*. Takto utvorené prídavné meno sa používa najčastejšie v spojeniach *dialektologický výskum* (= nárečový výskum), *dialektologická metóda* (= metóda dialektológie) a pod.

Na záver môžeme zhrnúť, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa k prevzatému odbornému termínu *dialekt* ustálilo prídavné meno *dialektový*. Prídavné meno *dialektický* sa vzťahuje na termín *dialektika* a prídavné meno *dialektologický* na termín *dialektológia*. V danej súvislosti sa však najčastejšie používa slovo *nárečový* (*nárečové slovo*, *nárečový slovník*, *nárečový výskum* a pod.).

L. Lukáčová

NAPÍŠALI STE NÁM

Poznať hranice ...

V priebehu troch desaťročí sme sa už naučili používať namiesto združených pomenovaní iba ich iniciálky, značky či symboly, a to najmä z úsporných dôvodov. Získavame pritom čas a v písomnom jazykovom prejave aj priestor. Také značky ako *OSN*, *ČSSR*, *SZM*, *ROH*, *TJ*, *RVHP* a mnohé ďalšie nerobia problémy ani dnešnému školákovi, lebo ich prijíma z učebníc počas vyučovania. Myslím si však, že zavádzanie nových značiek a skratiek z akejkoľvek odbornej oblasti musí byť predsa len limitované. V opačnom prípade jazykový prejav stráca dôležitý a základný atribút, akým je zrozumiteľnosť, a stáva sa rébusom. Na ilustráciu uvediem príklad z praktického života, ktorý vonkoncom nie je ojedinelý. Pri štúdiu jedného pätnásťstranového textu, ktorý bol adresovaný verejnosti, teda priemerne vzdelanému občanovi, som musel doslova lúštiť zmysel mnohých značiek, čo sa mi našťastie podarilo. Je však takýto spôsob vyjadrovania únosný? Autor v spomenutom texte používal tieto značky: *VP* (volebný program), *MK* (miestne komunikácie), *VD* (výrobné družstvo), *PPF* [poľnohospodársky pôdny fond], *SD* [športné družstvo], *ŠH* (štátne hranice), *OŠH* (ochrana štátnych hraníc), *PPS* (pomocník pohraničnej stráže), *IBV* [individuálna bytová výstavba].

V texte sa okrem spomenutých značiek vyskytli desiatky známych, zaužívaných a jednoznačných značiek a skratiek, ako *NE*, *6. SRP*, *7. SRP*, *akcia „Z“*, *ŠJ*, *MŠ*, *ZŠ* a i. Domnievam sa, že zavádzanie nových značiek a skratiek by nemalo byť svojvoľné, lež kodifikované presnými jazykovými normami, aby sa zaistila predovšetkým zrozumiteľnosť a jednoznačnosť. Jednoznačnosť značiek a skratiek je dôležitý moment; veď napr. značka *VP* okrem volebného programu znamená aj výkupný podnik, *MK* zasa značí aj miestnu knižnicu, *ŠH* na školskom rozvrhu športové hry atď. A napokon ak použijeme skratky a značky z úsporných dôvodov, o ktorých pri lúštení málo známych značiek sotva možno hovoriť, žiada sa v poznámke patričná legenda. Aj učitelia slovenského jazyka by mali vštepovať svojim žiakom zásadu, že stručnosť nesmie byť na úkor primeranosti a zrozumiteľnosti. Jednoducho

treba ich učiť poznávať mieru a hranice v používaní úsporných jazykových prostriedkov.

F. Daňo, učiteľ, Gajary

*keby sme to ovládali ...“
„...vyslovili by sme sa umelecky,*

V denníku Pravda vyšiel 8. decembra podčiarnik pod názvom *Zimný večer veľkomesta*, tematicky zameraný na opis posedenia pracovníkov a hostí Mestského domu kultúry a osvetu v Bratislave.

Myšlienka síce dobrá, čo však zaráža, je lexika, syntax, ba i celková štylizácia tohto príspevku, ktorý nám prichodí ako nevydarený pokus o beletrizovaný útvar.

Najskôr k podčiarniku ako celku. Na pomerne krátku textovú plochu poznášal autor — azda v úsilí dosiahnuť „podčiarnikovosť“ textu — všetko, čo sa dalo. V úvode nájdeme predstavu zimného večera stelesnenú do akéhosi „*neprehľadného zboru mládenčov a diev s husími brkami*“, ktorí sa podľa „*kdeko*ho“ pohybujú večer po bratislavských uliciach a „*šteklínajú*“ Bratislavčanov „*pod pazuchami a po chrbte, až kým nezaspia*“. Potom cez bohov na Ólympe (s primitívnymi chybami) prejdeme až k Jilemnického románovým postavám a cez Chaplinov slovník o „*svetlách veľkomiest*“ i cez D. Chrobáka sa konečne dostaneme k jadrú — k domáckemu, familiárnemu večeru „*ako kdesi na... kysuckej kopanici*“ (v klube Družba na Heydukovej ulici!).

Umelecký účinok chce autor dosiahnuť násilnými metaforami typu *Bratislavčania, ktorí nemienia lietať ponad oblakmi* a spomínanými *mládencami a devami s husími brkami*, epitetami — *škrobené prijímanie umenia, domácky životný elixír* a pod.

Nesprávne pádové prípony (*uprostred vysokých snehových okrajoch*), nesprávne väzby (*lietať ponad oblakmi*), nedodržanie zhody medzi podmetom a prísudkom (*neprehľadný zbor mládenčov a diev... šteklínajú...*) a samotný poetizmus *šteklínajú* však „umeleckosť“ tohto článku nepodporujú.

Pozoruhodná je aj autorova syntax. Mnohé jeho celky majú charakter juxtapozície, ale svojráznej, prislúchajúcej skôr hovorovému štýlu, napr.:

Pootriasali sme zo seba sneh, na tri stojaté vešiaky sme si navešali zimníky, háčky nestačili, tlačili sme na seba aj desať kabátov, no ako tam kdesi, teda bez šatniarky, tak po domácky.

A napokon sa vráťme k titulku a parafrázujme ho:

Nesiľme sa do umeleckého vyjadrovania, ak to nevieme!

M. Patáková

OBSAH 15. ROČNÍKA

Bajžíková, E.: Šesťdesiat rokov KSC	129
Z jazyka J. Balcu	299
Buzássyová, K.: Vyjadrovanie významu hromadnosti (kolektívnosti) v dnešnej slovenčine	18
Dvonč, L.: Akademické tituly a ich skratky	45
O písaní čiarok za názvami podnikov	295
Vedecké hodnosti a ich skratky	233
Felber, H.: Teoretické a metodologické aspekty medzinárodnej štandardizácie terminológie	137
Habovštiak, A.: O názvoch starých rodičov	205
Horák, G.: Zo slovnej zásoby Petra Jaroša	79
Horecký, J.: Komunikačné postupy v popularizačnej literatúre	260
• O slovách s predponou <i>gama-</i>	97
Podstatné mená s príponou <i>-osť</i>	225
Významové vzťahy v sústave termínov	321
Jacko, J.: Desubstantíva a deverbatíva s príponou <i>-ár</i> ako názvy osôb	228
Kačala, J.: Podnety zo zjazdov	257
Krajčovič, R.: K vzácnemu veľkomoravskému jubileu (Kapitoly z dejín jazykovej kultúry — 3)	131
Po stopách kultivovania slovenčiny v starom Uhorsku (Kapitoly z dejín jazykovej kultúry — 4)	289
Slovenčina v premenách dejín (Kapitoly z dejín jazykovej kultúry — 2)	65
Slovo na úvod (Kapitoly z dejín jazykovej kultúry — 1)	14
• Masár, I.: Niektoré črty jazyka a štýlu športovej publicistiky	69
Niektoré možnosti koordinácie slovanskej jazykovednej terminológie	225
Termín v novinách	148
Masárová, M.: Niektoré aktuálne otázky jazykovej kultúry v ZSSR	100
Matějová, K.: Hviezdoslav dnes	270
Mikuška, L.: O niektorých lingvistických otázkach symboliky matematického textu a jej ústnej realizácie	152
Mlacek, J.: K starším jazykovým prvkom v Zátureckého prísloviach	198
O lexikálnych zmenách v prísloviach a porekadiach	110
O vývine zloženia prísloví a porekadiel	38
Ustálené spojenia s vlastným menom	264
Z terminologických a štylistických otázok športových textov	333
Oravcová, A.: Vetročlenská funkcia polovetných konštrukcií	301
• Palkovič, K.: Cudzie prvky v slovenskej výslovnosti	209
Kedy spojenia <i>i</i> so samohláskou nie sú dvojhláskami	211
• Výslovnosť slova <i>girlanda</i> a zložky <i>gi</i> a <i>ge</i>	22
Pisárčiková, M.: Slovesá s príznakom zdobenosti a ich synonymické vzťahy	33
Puci, J.: Miesto terminológie v slovnej zásobe ako systéme	145
Risová, E.: Čudná rozprávka	106
Ružička, J.: Súčasné obdobie vo vývine spisovnej slovenčiny	3

Z novej prózy	193
Šoková, S.: Niektoré názvy v hudobníckom slangu	213
Terminológia rastlinnej embryológie	159, 340
Uhlár, V.: O výslovnosti spoluhlásky <i>k</i> ako <i>g</i> v niektorých slovách	237
Vrchy a vrchári	48
Základné názvy z astronómie. Astrofyzika	176
Základné názvy z fyziky. Náuka o elektrine a magnetizme	164
Optika	345

DISKUSIE

Horecký, J.: Ako pomenovať olej na kúrenie?	184
Hrdina, L.: Čo je vlastne „ <i>topný olej</i> “?	178

ROZLIČNOSTI

Bol by sa dožil (G. Horák) 25 — Borievka netata (M. Majtánová) 53 — Dobré slovo pririečny (J. Ružička) 185 — Fialka trojfarebná (M. Majtánová) 216 — Je kopu roboty (G. Horák) 365 — Jesienka (M. Majtánová) 277 — Kosť, žať, sekať (Š. Gáborčík) 250 — Lakomec — lakomica (G. Horák) 248 — Lekno — leknica — leknovec (M. Majtánová) 118 — Nadnes, nie prednes (M. Ivanová-Šalingová) 55 — Nové slovo *nádych* (J. Ružička) 117 — Nové slovo *robotika* (J. Horecký) 277 — O názvoch novej športovej disciplíny (E. Tvrdoň) 247 — O nepriemeranom zaznačovaní niektorých číselných údajov (F. Sabol) 87 — O nových slovách *ekofilm* a *ekoaktuality* (J. Horecký) 359 — O používaní slova *hypertrofia* (F. Šimon) 360 — O slove *vyučenec* a niektorých nových slovách na *-ista* (J. Jacko) 361 — Pečeneh — pečenežský (L. Dvonč) 84 — Písanie *i* a *y* v rodných menách (K. Palkovič) 86 — Polymerácia alebo polymerizácia? (I. Masár) 244 — Preukázať, čo ukázať obsah nákupnej tašky? (L. Lukáčová) 217 — Rozdeľovanie slov typu *primknúť* (L. Dvonč) 119 — Stanovisko a stanoviške (L. Lukáčová) 364 — Šturivareška (G. Horák) 310 — *Takže* v úlohe častice (M. Pisárčiková) 275 — Zdvojené samohlásky v domácich a cudzích slovách (K. Palkovič) 307 — Zoskupenie predložiek (F. Sabol) 251

SPRÁVY A POSUDKY

Babel — medzinárodná prekladateľská a terminologická revue. I. Masár	186
Celoštátna konferencia o kodifikácii J. Oravec	279
Dobry a užitočný preklad. J. Horecký	90
Dobry preklad z portugalčiny. L. Trup	253
Fyziologická fonetika pre vysokoškolákov. E. Tvrdoň	56
Jazyková stránka jedného týždenníka. K. Matějová	92
Jazykoveda pre učiteľov cudzích jazykov. J. Horecký	121
Kultúro-osvetová práca v SSR. M. Považaj	122
Maďarsko-slovenský frazeologický slovník. E. Smiešková	282

Niekoľko poznámok o jazyku jednej vysokoškolskej učebnice. I. Masár	221
Nová knižka o rétorike. J. Horecký	27
Nová knižka z oblasti sémantiky. M. Pisárčiková	89
Nový dvojazyčný pôdohospodársky slovník. L. Benediková	369
Odborná terminológia v učebnici pre pedagogické školy. M. Považaj	29
Podnetná príručka z jazykovej kultúry. J. Bosák	311
Prevzaté slová v publikácii o poradenskej psychológii. E. Rísová	374
Prof. dr. Jozef Ružička šesťdesiatpäťročný. F. Kočiš	26
Rozlúčka s Milanom Urbančekom. G. Horák	219
Slovensko-nemecký slovník obchodnej korešpondencie. Š. Michalus	315
Správa o našom dekamere. I. Masár	313
Učebnica zemepisu pre stredné školy. J. Horecký	188
Ukážkový zväzok Slovníka slovenských nárečí. P. Žigo	59
Výťahy z referátov prednesených na VI. európskej hydínárskej konferencii. A. Okál	371
Zborník referátov o problémoch lingvistickej terminológie I. Masár	366

SPYTOVALI STE SA

Antipasta [E. Rísová] 319 — Detekcia, ale detegovat [E. Rísová] 95 — Dia-kútik, či diakútik? [J. Ružička] 32 — Dialektový, alebo dialektický? [L. Lukáčová] 379 — Dojčenská, či dojčenecká úmrtnosť? [M. Považaj] 191 — Dubno — z Dubna, ale Dubna — z Dubny [M. Považaj] 287 — Graz — v Grazi, či v Graze? [M. Považaj] 223 — Hrdinovia Inžinierskej odysey [A. Rýzková] 63 — Jaderné alebo jadrové, objemné alebo objemové krmivá? [K. Matějová] 378 — Maláci a veľkáci [V. Betáková] 317 — Nitran a nitran [J. Kačala] 126 — O slove *vatrát* [E. Bajžíková] 96 — Olympionizmus? [I. Masár] 31 — Opraviť, nie vyopraviť? [A. Rýzková] 285 — Ordinovať a ambuloval. [J. Jacko] 378 — Palcman'ská Maša, ale Lipovianska maša [J. Jacko] 192 — Prečo C dur, ale a mol? [I. Masár] 126 — Predmetová, či predmetná komisia? [V. Betáková] 62 — Prezencia — prezentácia [E. Rísová] 63 — Robí ako naolejovaný [G. Horák] 125 — Rovnítko = znamienko rovnosti; stejnítko = znamienko totožnosti [E. Rísová] 255 — Stojí vonku, či stojí von? [M. Považaj] 61 — Sú ťahani ako oravské kone [G. Horák] 288 — Šatniar, či šatnár [M. Považaj] 94 — Ustupujú jednočlenné vety? [J. Ružička] 61 — Vianoce, či vianoce? [I. Masár] 317 — Vinou a zásluhou [E. Smieškova] 127 — Výmol — vo výmoli [G. Horák] 286 — Zásterka a zástierka [G. Horák] 191 — Zladovatený, nie zladovateľ [V. Betáková] 124 — Zriadovateľ [E. Bajžíková] 256

NAPÍSA LI STE NÁM

Chybná nálepka. E. Tibenská	128
Poznať hranice. F. Daňo	380
„...vyslovili by sme sa umelecky, keby sme to vedeli...“ M. Patáková	381

INDEX 14. ROČNÍKA

Kurzívou sú vytlačené tie čísla strán, na ktorých sa slová, spojenia slov, tvary slov, termíny, väzby a pod. rozoberajú podrobnejšie.

- a mol 126—127
- absorpcia, a. svetla 358
- adagio (výsl.) 23
- admitancia, komplexná a. 359
- adresát 329
- agregáty, a-y peľových zŕn 160
- achromát 352
- achromázia 352
- akademický, skratka akad. arch.,
akad. sochár, akad. maliar 46
- akiste (výsl.) 239
- akomodácia, a. oka 352
- aktivácia, a. peľového zrna 160
- aktivita, hviezdna a. 177
- aktualizácia 367
- akumulátor 173
- Algol 176
- algolidy 176
- alternátor 172
- alveoly 340
- ambulovať 378—379
- aminácia 245
- amplitúda, a. prúdu, a. napätia 171,
a. svetelných zmien 176
- analýza, spektrálna a. 357
- analyzátor 357
- anión 172
- anóda 172
- anomália, spektrálna a. 178
- anténa 175
- antipasta 319—320
- antipódy 340
- anxiozita 376
- aparát, filiformný a. 341, vajcový a.
344, fotografický a. 354
- aparka 214
- apochromát 352
- apertúra 160
- apertúra, číselná a., numerická a.
353
- aproška 214
- arbitrážnosť 329
- archespór, druhotný a., sekundár-
ny a. 160, prvotný a., primárny
162
- astigmatizmus 351
- astrofyzika 176
- automat 360
- automatár 229
- autosúčiastky 360
- baba 80
- babka 206, 207, 208
- bakula 160
- baleťáčka 213
- baníctvo 19
- basák 213
- batéria, elektrická b. 173
- bavkať sa 36
- báza, b. tranzistora 175
- betatrón 99
- bežkať 34
- bicie 215
- bilión, skratka bil. 88
- bilingvizmus 327
- biotop 359
- biotyp 359
- bíťľasák 213
- bíťmen 214
- biliarda, skratka bld 88
- blížiť sa, b-i sa k nekonečnu 153
- blokár 338
- bloodhound (výsl.) 308
- blooming (výsl.) 308
- bod, opticky združené b-y, hlavné
b-y, uzlové b-y 350, blízky b., da-
leký b. 352
- bodka, dve b-y 330
- boogie-woogie (výsl.) 308
- bookmaker (výsl.) 308
- boom (výsl.) 308
- borievka, b. netata 53—55
- bozať 36
- bozkať 36